

Landeigenaren in Nationale Landschappen

Greet Overbeek
Sandra van der Kroon
Hans Leneman
Nadet Somers

Projectcode 20508

Maart 2006

Rapport 7.06.07

LEI Wageningen UR

Het LEI beweegt zich op een breed terrein van onderzoek dat in diverse domeinen kan worden opgedeeld. Dit rapport valt binnen het domein:

- Wettelijke en dienstverlenende taken
- Bedrijfsontwikkeling en concurrentiepositie
- Natuurlijke hulpbronnen en milieu
- Ruimte en Economie
- Ketens
- Beleid
- Gamma, instituties, mens en beleving
- Modellen en Data

Landeigenaren in Nationale Landschappen
Overbeek, M.M.M., S. vd. Kroon, H. Leneman & N. Somers
Den Haag, LEI Wageningen UR, 2006
Rapport 7.06.07; ISBN 90-8615-060-8; Prijs €14 (inclusief 6% BTW)
67 p, 1 fig., 1 tab.

Een verkennend onderzoek onder landeigenaren naar hun houding en gedrag ter attentie van Nationale Landschappen (NL). Hiervoor zijn 36 interviews gehouden met landeigenaren (agrariërs, terreinbeheerders, recreatieondernemers, landeigenaren en buitenlui) in acht NL (Achterhoek, Graafschap, Groene Woud, Hoeksche Waard, Noord-Hollands Midden, Noordelijke Wouden, IJsseldelta, Zuidwest-Zeeland). Agrariërs zien de NL-status als een kans om in aanmerking te blijven komen voor vergoedingen voor natuur- en landschapsbeheer. De andere landeigenaren waarderen het beschermen van kernkwaliteiten door de NL-status.

Bestellingen:

Telefoon : 070.3358330
Telefax: 070.3615624
E-mail: publicatie.lei@wur.nl

Informatie:

Telefoon: 070.3358330
Telefax: 070.3615624
E-mail: informatie.lei@wur.nl

© LEI, 2006

Vermenigvuldiging of overname van gegevens:

- toegestaan mits met duidelijke bronvermelding
- niet toegestaan

Op al onze onderzoeksopdrachten zijn de Algemene Voorwaarden van de Dienst Landbouwkundig Onderzoek (DLO-NL) van toepassing. Deze zijn gedeponereerd bij de Kamer van Koophandel Midden-Gelderland te Arnhem.

This report contains the results from an exploratory study amongst landowners which reviewed their support strategies for the national landscape areas. To this end, 36 interviews were conducted with landowners (farmers, land managers, recreational entrepreneurs, and country estate owners) in eight national landscape areas (the *Achterhoek*, *Graafschap*, *Groene Woud*, *Hoeksche Waard*, *Noord-Hollands Midden*, *Noordelijke Wouden*, *IJsseldelta*, and *Zuidwest-Zeeland*). Farmers perceive the national landscape status as offering them an opportunity to retain their entitlement to reimbursement for nature and landscape conservation. The other categories of landowners appreciate the protection of the core qualities provided by the national landscape status.

Inhoud

	Blz.
Woord vooraf	8
Samenvatting	9
Summary	10
1. Inleiding	11
1.1 Aanleiding	13
1.2 Achtergrond en probleemstelling	13
1.3 Onderzoeksvragen en gegevensverzameling	16
1.4 Opbouw van dit rapport	
2. Landeigenaren in nationale Landschappen	18
2.1 Inleiding	18
2.2 Noordelijke Wouden	18
2.3 IJsseldelta	22
2.4 Graafschap	25
2.5 Achterhoek	27
2.6 Noord-Hollands Midden	29
2.7 Hoeksche Waard	33
2.8 Zuidwest-Zeeland	37
2.9 Groene Woud	41
2.10 Conclusie	45
3. Landeigenaren aan de slag	46
3.1 Inleiding	46
3.2 Agrariërs	46
3.3 Natuur- en landschapsbeheerders	49
3.4 Recreatieondernemers	51
3.5 Landgoedeigenaren en buitenlui	53
3.6 Conclusie	55
4. Conclusies en aanbevelingen	56
4.1 Conclusies	56
4.2 Aanbevelingen	58

Literatuur 61

Bijlagen 63

1. Vragenlijst voor landeigenaren 63

2. Overzicht van geïnterviewden 66

Woord vooraf

Nationale Landschappen zijn een jaar geleden in de *Nota Ruimte* van kracht geworden en vormen gebieden die zich kenmerken door hun (inter)nationaal zeldzame of unieke landschapskwaliteiten en bijzondere natuurlijke en recreatieve kwaliteiten. De vraag is hoe de verschillende landeigenaren (agrariërs, terreinbeheerders, recreatieondernemers, landgoedeigenaren en buitenlui) op het behoud, beheer en waar mogelijk versterking van de hiervoor genoemde kwaliteiten willen inspelen. LNV heeft hiervoor een onderzoek binnen het VLG-thema Landschap laten voeren.

Het onderzoek is verricht door Sandra van der Kroon, Hans Leneman, Greet Overbeek (allen LEI) en Nadet Somers (freelance onderzoeker). De opzet van het onderzoek en de tussentijdse resultaten zijn besproken met de opdrachtgevers Hans van den Heuvel en Joost van der Linden van de directie Natuur van het Ministerie van LNV.

Bij dezen wil ik hen bedanken voor hun constructieve bijdrage. Tevens dank ik degenen die interesse hebben getoond voor een interview. De onderzoekers vonden het inspirerend om samen met de geïnterviewden het lokale draagvlak voor Nationale Landschappen vanuit nieuwe perspectieven te zien.

Ik hoop dat de resultaten van dit onderzoek bijdragen aan het vergroten van de rol van landeigenaren bij Nationale Landschappen.

Dr. J.C. Blom
Algemeen directeur LEI B.V.

Samenvatting

In een verkennend onderzoek onder landeigenaren is nagegaan hoe zij Nationale Landschappen (NL) willen steunen. Hiervoor zijn 36 interviews gehouden met landeigenaren (agrariërs, terreinbeheerders, recreatieondernemers, landgoedeigenaren en buitenlui) in 8 NL (Achterhoek, Graafschap, Groene Woud, Hoeksche Waard, Noord-Hollands Midden, Noordelijke Wouden, IJsseldelta, Zuidwest-Zeeland). De geïnterviewde landeigenaren zijn ten opzichte van hun collega's weliswaar meer betrokken bij de ontwikkelingen in hun gebied en vaker lokaal actief, maar ook nog weinig bekend met de gevolgen van de NL-status. Veel consequenties, kansen en knelpunten zijn nog onduidelijk. Landeigenaren benoemen doorgaans meer sociaal-economische karakteristieken als kernkwaliteit dan de rijksoverheid.

Agrariërs zien de NL-status als een kans om in aanmerking te blijven komen voor vergoedingen voor natuur- en landschapsbeheer en een compensatie voor de aanwezige landschapselementen die bedrijfsmatig gezien tot een ongunstige structuur leiden. Dit laatste geldt ook als een belemmering voor de huidige productie. Anderzijds zien agrariërs met meer functies op hun bedrijf het NL als een kans om nieuwe economische activiteiten te starten. Recreatieondernemers zien de NL-status als een middel om hun bedrijf te promoten voor bezoekers. Zij vinden - net als terreinbeheerders en buitenlui - het NL een kans voor het beschermen van de kernkwaliteiten van het landschap. Landgoedeigenaren juichen het beschermen van de kernkwaliteiten wel toe, maar vragen zich af of de economische mogelijkheden niet te beperkt zullen zijn voor de agrariërs en henzelf.

De rol van landeigenaren bij de gebiedsgerichte samenwerking is zeer divers. Agrariërs werken vooral met anderen binnen het gebied samen, de andere groepen landeigenaren zijn meer extern gericht, maar werken minder in het gebied samen.

Aanbevelingen naar overheden en landeigenaren zijn:

- versterk de rol van landeigenaren in het behoud van het landschap;
- geef meer duidelijkheid over de economische activiteiten in het NL;
- laat landeigenaren meer bijdragen aan de kernkwaliteiten;
- stimuleer de rol van landeigenaren in het ontwikkelen van het NL.

Summary

Landowners in national landscape areas

An exploratory study amongst landowners analysed the strategies they employ in support of the national landscape areas. To this end, 36 interviews were conducted with landowners (farmers, land managers, recreational entrepreneurs, and country estate owners) in eight national landscape areas (the *Achterhoek*, *Graafschap*, *Groene Woud*, *Hoeksche Waard*, *Noord- Hollands Midden*, *Noordelijke Wouden*, *IJsseldelta*, and *Zuidwest-Zeeland*). Many landowners exhibit an above-average involvement in regional development and are more active in the local community; however, they are relatively unfamiliar with the consequences of the national landscape status. Many opportunities and problem areas are still unclear. Landowners often place more emphasis on socio-economic characteristics as core qualities than governments do.

Farmers perceive the national landscape status as offering them an opportunity to retain their entitlement to reimbursement for nature and landscape conservation. In addition, they also wish to receive compensation for the landscape features on their land that result in an unfavourable structure for their operations. For this reason, some farmers perceive the national landscape status primarily as an impediment to their continued operations. Conversely, farmers with multifunctional farms perceive the national landscape status as an opportunity to initiate new commercial activities. Recreational entrepreneurs perceive the national landscape status as an ideal means of promoting their company and region to visitors. Although country estate owners welcome the protection of their region's core qualities, they nevertheless have doubts as to whether the economic opportunities that are offered will be too limited for traditional country estate owners.

Different groups of landowners play very varied roles in regional collaboration. Farmers primarily collaborate with others in their region, whilst the other groups of landowners are more externally-oriented and collaborate less with others in their region.

The recommendations for the various authorities and landowners in national landscape areas focus on: the reinforcement of landowners in landscape protection; the need for communications on the opportunities for commercial activities; the need for an increased contribution of landowners to the core qualities and the promotion of the role of landowners in national landscape areas.

1. Inleiding

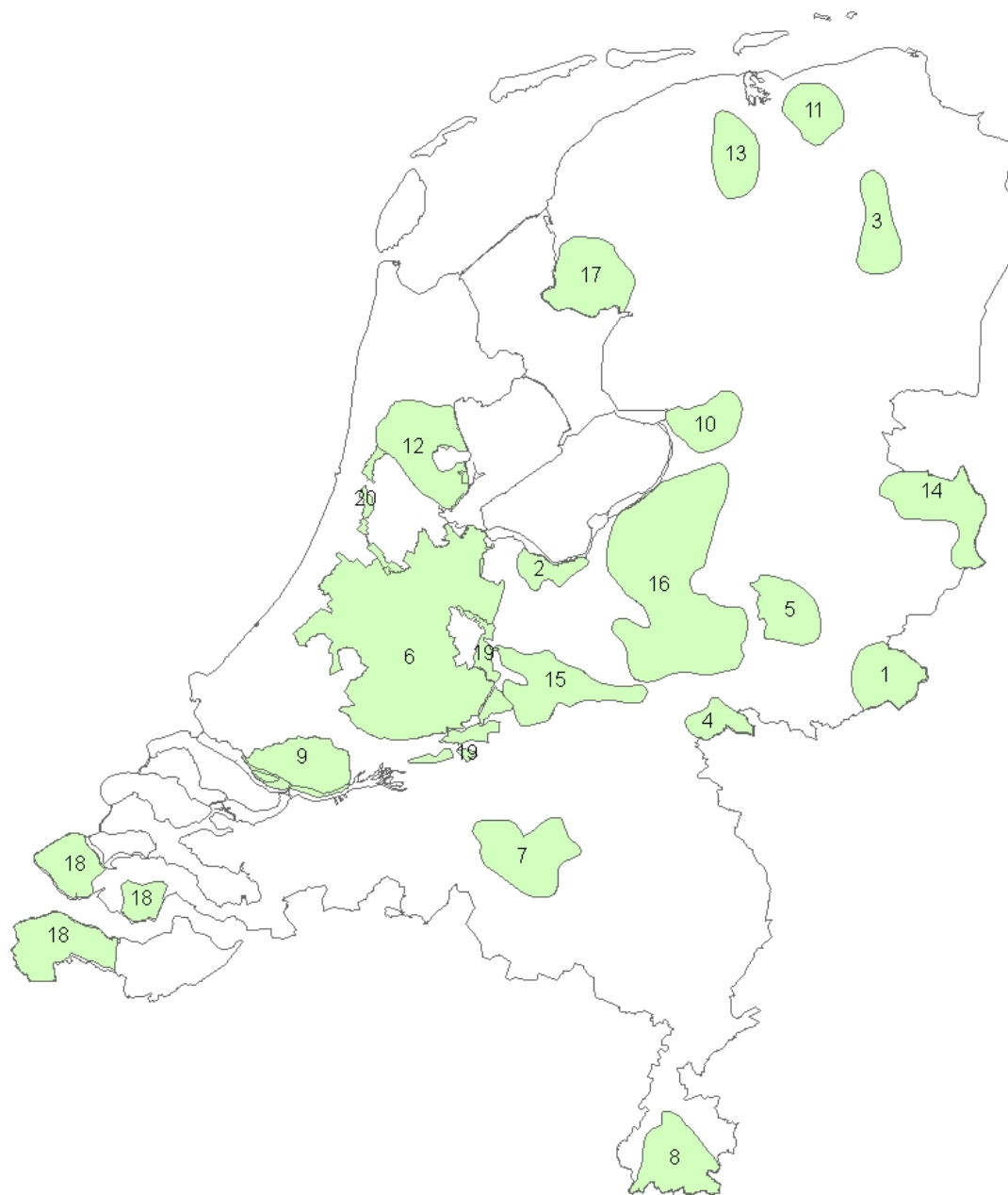
1.1 Aanleiding

Het Rijk heeft een verantwoordelijkheid voor behoud en versterking van (inter)nationaal waardevolle landschappen. In de *Nota Ruimte* heeft zij hiervoor 20 Nationale Landschappen (in het vervolg NL, zie ook figuur 1) aangewezen (VROM, 2005). Deze gebieden kenmerken zich door hun (inter)nationaal zeldzame of unieke landschapskwaliteiten en bijzondere natuurlijke en recreatieve kwaliteiten. Landschappelijke, cultuurhistorische en natuurlijke kwaliteiten van NL moeten behouden blijven, duurzaam beheerd en waar mogelijk worden versterkt. In samenhang hiermee verwacht de rijksoverheid dat de toeristisch-recreatieve betekenis zal toenemen. Grondgebonden landbouw, natuur gekoppeld aan landschap en cultuurhistorie, recreatieve en toeristische functies zijn hierbij de belangrijkste aandachtspunten.

Het aanwijzen van gebieden als NL vormt het startpunt om mede door economische ontwikkeling de bijzondere kwaliteiten van het gebied op het terrein van landschap, natuur en cultuur te behouden en te versterken. Het in stand houden van kernkwaliteiten vraagt ook beheer. Dit betekent dat er een belangrijke rol is weggelegd voor de eigenaren van land die aan deze functies bijdragen. In de *Nota Ruimte* wordt gewezen op de rol van de grondgebonden landbouw als drager van het cultuurlandschap (VROM, 2005). Het is niet vanzelfsprekend dat de landbouw die rol zonder ondersteuning kan blijven vervullen. Juist in de NL wordt de landbouw geconfronteerd met natuurlijke handicaps (MNP, 2005). Andere landeigenaren die een rol kunnen spelen zijn natuur- en landschapsbeheerders, recreatieondernemers, landgoedeigenaren en buitenlui. De vraag is of en hoe de verschillende landeigenaren op het behoud en waar mogelijk versterking van de kernkwaliteiten willen inspelen. Tegelijkertijd krijgen deze gebieden met hun status als NL nieuwe maatschappelijke rollen die meer naar de samenleving gericht zijn. Daarbij is het belangrijk in hoeverre visie en draagvlak is ontwikkeld voor een gebiedsgerichte ontwikkeling van het landschap met behoud en/of versterking van kwaliteit.

Het onderzoek beoogt inzicht te bieden in de kansen om de lokale medeverantwoordelijkheid van landeigenaren en hun verbondenheid met NL te versterken. Op grond van de gesignaleerde kansen en knelpunten

worden aanbevelingen gedaan naar de overheid (Rijk, provincie) en landeigenaren hoe de bijdrage van landeigenaren kan worden versterkt.

1 = Achterhoek, 2 = Arkenheim - Eemland, 3 = Drentse Aa, 4 = Gelderse Poort, 5 = Graafschap, 6 = Groene Hart, 7 = Groene Woud, 8 = Heuvelland, 9 = Hoeksche Waard, 10 = IJsseldelta, 11 = Middag-Humsterland, 12 = Noord-Hollands Midden, 13 = Noordelijke Wouden, 14 = Noordoost-Twente, 15 = Rivierengebied, 16 = Veluwe, 17 = Zuidwest-Friesland, 18 = Zuidwest-Zeeland, 19 = Nieuwe Hollandse Waterlinie, 20 = Stelling van Amsterdam

Figuur 1 Nationale Landschappen in Nederland

Bron: www.vrom.nl (VROM, 2005).

1.2 Achtergrond en probleemstelling

Nederland kent een lange traditie waarin de overheid een selectie maakt van de meest waardevolle landschappen, met als doel extra zorg aan deze gebieden te besteden en hen geheel of gedeeltelijk te behoeden voor drastische verandering. Reeds voor de Tweede Wereldoorlog was dit aan de orde. Alleen al in de afgelopen dertig jaar is het 'nationaal landschap' driemaal als beleidscategorie gelanceerd, de laatste maal in de *Nota Ruimte* (VROMraad, 2004). De selectie wisselt met de tijd maar de bedoeling blijft gelijk: geconcentreerde aandacht voor de meest waardevolle landschappen van ons land, in de vorm van bescherming maar ook 'behoud-door-ontwikkeling'.

De gedachte om beschermde landschappen op te zetten, heeft in de afgelopen jaren een sterke verandering ondergaan. Waar voorheen deze gebieden werden gepland en vastgesteld tegen de wil van lokale actoren, worden zij nu veel vaker in samenspraak met hen opgezet. Het doel is ook minder om plaatsen af te zonderen van menselijke activiteiten en meer om die plaatsen te laten versterken door menselijke activiteiten. Dit geldt ook voor de NL die sterk overeen komen met het type landschap protectie dat in de IUCN-categorie een 5 krijgt. Dit betreft:

'Area of land, with coast and sea as appropriate, where the interaction of people and nature over time has produced an area of distinct character with significant aesthetic, ecological and/or cultural value, and often with high biological diversity. Safeguarding the integrity of this traditional interaction is vital to the protection, maintenance and evolution of such an area.'

In 1994 heeft de rijksoverheid bij de vaststelling van het Structuurschema Groene Ruimte 11 Waardevolle Cultuurlandschappen (WCL) aangewezen. Dit zijn gebieden met belangrijke natuur- en landschapswaarden, van grote cultuurhistorische en aardkundige betekenis en in recreatief-toeristisch opzicht aantrekkelijk. Het WCL-beleid is vanuit LNV de eerste vorm van een integrale gebiedsgerichte aanpak om de spanning tussen landbouw, natuur en recreatie te verminderen via nieuwe economische impulsen en herstel van natuur-, landschap- en milieukwaliteiten.

Landbouw en recreatie zijn sterk betrokken geweest bij het WCL-beleid (Pleijte et al., 2000). De aard van de agrarische betrokkenheid verschilde van traditionele functies (landbouwmilieuprojecten) tot oriëntatie op andere functies. De recreatieve betrokkenheid verschilde

vooral in de mate waarin publieke actoren (recreatieschappen en gemeenten in Zuidwest-Friesland, Noord-Drenthe, Vecht-Regge, Noordoost-Twente, de Veluwe, de Graafschap, Waterland en de Meierij) of private actoren (VVV's en ondernemers in Zuidwest-Friesland, de Graafschap, Achterhoek, de Meierij en Midden-Limburg) meededen. In de laatst genoemde gebieden met meer private actoren zijn deze ook al redelijk verankerd in de streek en hebben zij een rol gespeeld bij de uitvoering van WCL.

Als we kijken naar de toekomstige rol van landeigenaren, dan is het uitgangspunt bij de NL een belangrijk vertrekpunt. NL moeten zich sociaal-economisch kunnen ontwikkelen, terwijl de bijzondere kwaliteiten van het gebied worden behouden of versterkt. Op dit moment is voor de huidige landeigenaren nog niet duidelijk hoe deze kwaliteiten kunnen worden gewaarborgd. Voorbeelden die in adviezen worden genoemd zijn het verbeteren van de toegankelijkheid, zowel fysiek als cultuurhistorisch, en zich ontwikkelen tot een 'Slow Region' met streekeigen 'Slow Food' producten, arrangementen en toeristisch-recreatieve promotie (VROMraad 2004, p. 243). Verder wordt voorgesteld om beperkingen bij de omgevingskwaliteit te koppelen aan voordelen zoals vergoedingen voor groene en blauwe diensten, groenfinanciering en stimulansen voor vermarkting van nieuwe producten en diensten (RLG, 2005). Voor landbouwbedrijven die moeten produceren onder natuurlijke of landschappelijke handicaps, zal het Rijk financiële middelen beschikbaar moeten stellen. Belangrijk is of er op den duur een lokale samenwerking ontstaat om het landschap identiteit te geven, (inter)nationale consumenten te bereiken en om regionale verevening van kosten en opbrengsten te realiseren.

De belangrijkste redenen voor landeigenaren om het NL te stimuleren zijn:

- a. interessante locatie om gastheer of -vrouw te zijn;
- b. middel tot ondersteuning voor natuur- en landschapsbeheer;
- c. middel om een nieuwbouw van huizen en bedrijven te weren;
- d. interessante locatie om huizen en bedrijfspanden te kopen.

Deze redenen hoeven elkaar niet uit te sluiten, maar kunnen in combinatie in een gebied voorkomen.

a. NL als locatie om gastheer of -vrouw te zijn

Ondernemers die gastheer of gastvrouw willen zijn, maken aan de samenleving duidelijk dat zij in het nationale erfgoed willen investeren en daarover willen communiceren. Voorbeelden kunnen worden gezocht

bij activiteiten in de landbouw en recreatie waar openstelling van het bedrijf van belang is. Daarbij is het segment van de extensieve, op de beleving van natuur en landschap gerichte recreatie van belang en dient de publieke toegankelijkheid van het landelijk gebied te worden vergroot door aanleg van wandel-, fiets- en ruitersporen in landbouw- en natuurgebieden. Ondernemers zullen op zoek gaan naar nieuwe vormen van toerisme en recreatie en uitbreiding van bestaande voorzieningen (waaronder horeca en verblijfsrecreatie) voor zover die aansluiten en passen in de kernkwaliteiten van het betreffende gebied. Ook educatie en participatie in agrarische activiteiten en het vermarkten van streekproducten kunnen hiertoe gerekend worden.

b. NL als middel tot ondersteuning voor natuur- en landschapsbeheer

De status van een Nationaal Landschap kan op den duur bijdragen aan het financieel ondersteunen van beheersactiviteiten die waardevol zijn voor het landschap maar waarvoor (te) weinig directe bijdragen vanuit de markt zullen ontstaan. De grondgebonden landbouw is een belangrijke drager van het cultuurlandschap. Om die betekenis te kunnen handhaven is een duurzaam maar vooral ook nieuw toekomstperspectief voor de landbouw in de NL gewenst. Verbreding met private goederen en diensten (zie a) zal maar een beperkt aantal landeigenaren van een toekomstperspectief voorzien. Vaker zal men door het bieden van nieuwe publieke goederen en diensten, bijvoorbeeld ten behoeve van natuur-, landschap- en waterbeheer, met de samenleving in contact moeten komen. Dit geldt in het bijzonder voor de veenweidegebieden.

c. NL om nieuwbouw van huizen en bedrijven te weren

NL kennen veelal een restrictief beleid ten aanzien van de bouw van huizen en bedrijven die alleen voor de natuurlijke aanwas mogelijk is. Voor veel bewoners kan de status van Nationaal Landschap een hulpmiddel zijn om een sterke groei van activiteiten die hun rust en ruimte kunnen beperken tegen te gaan. In Frankrijk is dit onder andere gebleken bij een regionaal park ten noordwesten van Parijs, waar bewoners en akkerbouwers deze status gebruiken om de stedelijke instroom te beperken en de landbouw te handhaven (Overbeek & Terluin, 2006). In Nederland lijkt dit een van de drijvende krachten bij het toekennen van de Hoeksche Waard en Waterland als NL geweest te zijn om de grondgebonden landbouw te behouden. De vraag is echter of de grondgebonden landbouw - gezien de minder gunstige bedrijfsstructuur in veel NL - hiertoe in staat zal zijn. Een voorwaarde

om met succes een restrictief beleid te kunnen hanteren is namelijk dat de landeigenaren voldoende sterk en machtig zijn.

d. NL als locatie om huizen en bedrijfspanden te kopen

Hoewel in de NL het migratiesaldo op nul blijft, kan er wel een uitruil van activiteiten plaatsvinden, met name voor nieuwkomers die groen als vestigingsfactor waarderen. De Franse regionale parken nabij Parijs bieden alleen plaats aan zeer koopkrachtige actoren. Soortgelijke ontwikkelingen liggen voor de hand in NL nabij grote steden (Groene Hart, Groene Woud en Noord-Hollands Midden). Vaak betekent dit een verdringing van armlastige jonge starters door rijke ouderen en een bloei aan restaurerende vaklieden. De vraag is dan in hoeverre er instrumenten komen, waarin de meerwaarde van de groene kwaliteit van het landschap kan worden gevaloriseerd (via de OZB, overdrachtsbelasting, koop- of huurprijs van gebouwen, of een directe bijdrage aan het landschapsbeheer). Een andere mogelijkheid is dat nieuwkomers zelf aan particulier natuur- of landschapsbeheer gaan doen.

Naast deze ietwat instrumentele redenen zijn er ook andere motieven te bedenken die het huidige gebied versterken, zoals de binding met het gebied, de relaties tussen bewoners onderling, een mooier landschap enzovoort.

1.3 Onderzoeksvragen en gegevensverzameling

Doelstelling van het onderzoek is te analyseren met welke strategieën landeigenaren de NL steunen. Dit levert de volgende vragen op:

- Welke beelden leven bij landeigenaren over de NL?
- Welke motieven leven bij landeigenaren om de NL te ondersteunen?
- Welke plannen leven bij landeigenaren om de NL te versterken?
- Welke kansen en knelpunten zien landeigenaren bij de planvorming en implementatie?
- Welke conclusies en aanbevelingen kunnen de rol van landeigenaren in de NL versterken?

Deze vragen zijn uitgewerkt aan de hand van een lijst met gespreksonderwerpen (zie bijlage 1). Hiervoor is informatie verzameld en zijn 36 gesprekken gevoerd met agrariërs, terreinbeheerders, recreatieondernemers, landgoedeigenaren en buitenlui. Daarnaast zijn er acht gesprekken gevoerd met vertegenwoordigers uit onderzoek,

departement regionale zaken van LNV en provincies die betrokken zijn bij een of meer NL (bijlage 2). Verder zijn de voorlopige conclusies in een bijeenkomst met vertegenwoordigers uit beleid besproken.

Gezien het verkennende karakter van het onderzoek zijn acht gebieden gekozen op basis van landelijke spreiding, ervaring met (WCL of ROM-)gebiedsgericht beleid met daarbinnen specifieke aandacht voor landbouw of recreatie. Dit heeft de volgende combinatie opgeleverd (tabel 1). In elk gebied zijn drie interviews met verschillende landeigenaren gehouden. In vier gebieden zijn drie extra interviews gehouden om meer diversiteit in strategieën onder agrariërs en meer particuliere landeigenaren te treffen (Achterhoek, Groene Woud, Noord-Hollands Midden, Zuidwest-Zeeland). De geïnterviewden zijn vaak sterk lokaal betrokken en actief in lokale besturen. Zij zijn dan ook eerder voorloper in gebiedsgerichte samenwerking dan representatief voor de landeigenaren in een NL. Op bedrijfsniveau heeft men mogelijk iets meer plannen met landschapsontwikkeling dan de doorsnee landeigenaar. Er zijn echter geen specifieke voorlopers met landschapsbedrijven geselecteerd.

Functie	Eerder ervaring met gebiedsgericht beleid	Geen ervaring met gebiedsgericht beleid
Landbouw	Achterhoek Graafschap Noord-Hollands Midden	Hoeksche Waard Noordelijke Wouden IJsseldelta
Recreatie	Groene Woud Zuidwest-Zeeland	

Tabel 1 Geselecteerde NL met landbouw en mogelijk ook recreatie en wel of geen ervaring met gebiedsgericht beleid

1.4 Indeling van dit rapport

Het rapport bestaat uit vier hoofdstukken en twee bijlagen. Na dit inleidende hoofdstuk beschrijven we in hoofdstuk twee de acht geselecteerde NL en de rol van de landeigenaren hierin. Hoofdstuk drie belicht de rol van de afzonderlijke groepen landeigenaren. In hoofdstuk vier staan de belangrijkste conclusies en aanbevelingen weergegeven. In de bijlagen is een lijst met gespreksonderwerpen ten behoeve van de landeigenaren opgenomen en staan de namen van de geïnterviewden vermeld.

2. Landeigenaren in de Nationale Landschappen

2.1 Inleiding

Dit hoofdstuk doet verslag van de gesprekken met landeigenaren en contactpersonen in de acht NL. Voor de gesprekken is een vragenlijst opgesteld (bijlage 1). Bij de keuze van landeigenaren is een spreiding van functies (landbouw, natuur- en landschapsbeheer, recreatie en particuliere landeigenaren) en enige visie op de plannen met betrekking tot het NL belangrijk geweest (bijlage 2). In de volgende paragrafen geven we per NL eerst een overzicht van de kernkwaliteiten en de belangrijkste locaties zoals die eerder zijn vastgesteld (Belverdere, 2005). Vervolgens gaan we in op de rol van de landeigenaren in het NL aan de hand van de volgende vragen:

- Wat is de betrokkenheid van de landeigenaar bij het gebied?
- Welk beeld roept de status NL op?
- Welke motivatie hebben de landeigenaren om het NL te steunen?
- Welke plannen leven er bij landeigenaren om het NL te versterken?

Per NL besluiten we met een korte evaluatie van de rol van landeigenaren in gebiedsgericht samenwerken, intern of extern gericht, integratie van landschap in grondgebruik en motivatie voor NL.

2.2 Noordelijke Wouden

Kernkwaliteiten

Het zeer kleinschalige veenontginningslandschap van de Noordelijke Wouden is voor Nederland uitermate bijzonder. De strokenverkaveling met een kenmerkende verhouding tussen lengte en breedte (van 3:1 tot 5:1), gecombineerd met de aanwezigheid van elzensingels of houtwallen op de perceelsgrenzen, resulteert in een fijnmazige verzameling van kleine groene ruimtes. Daarin ligt een aantal pingo ruines en dijkwallen. Een pingo is een heuvel die ontstaat bij oppersing van grond door een ijslens die aanvankelijk dicht onder de oppervlakte ligt. Opvallende locaties zijn onder andere het lintvormige bebouwingspatroon van Drogeham, Twijzel en Buitenpost, de esdorpen Oostermeer en Eestrum en de buitenplaats Fogelsangstate. Het is nog niet duidelijk welke

gemeenten met welke oppervlakte tot het NL gaan behoren. Volgens de voorlopige rijksbegrenzing (*Nota Ruimte*, 2005) gaat het om de gemeente Achtkarspelen en een stukje Smallingerland (10.0000 ha met 30 duizend inwoners).

Overzicht van landeigenaren

Melkveehouderij is de belangrijkste functie van landeigenaren in de Noordelijke Wouden. Veel boeren (850) zijn lid van de vereniging Noordelijke Friese Wouden (NFW) voortgekomen uit 6 agrarische natuurverenigingen (milieucoöperaties). Verder zijn er twee landgoederen en een groot natuurterrein, eigendom van Staatsbosbeheer (SBB). Recreatie speelt - op een aantal manegehouders na - nog geen rol van betekenis. Gesproken is met melkveehouders, actief in de vereniging NFW, een agrarische natuurvereniging en LTO-Noord, en met een vertegenwoordiger van SBB.

Betrokkenheid van landeigenaren bij het NL

De melkveehouders zijn geboren en getogen in het gebied dat bekend staat als een kleinschalig agrarisch coulissen landschap. Er is veel saamhorigheid en eigenheid onder de bewoners. In het werkprogramma *Noardlike Fryske Walden 2005* omschrijven zij zichzelf als volgt:

'De NFW kennen een sterke en trotse gemeenschap (mienskip), die zich er bewust van is dat ze zichzelf in de afgelopen honderd jaar aan armoede heeft ontworsteld. In Friesland worden ze ook wel walddpyken genoemd (mensen die eigengereid hun weg gaan). We zijn een gemeenschap die haar eigen conflicten kent en toch steeds weer in staat is ze op te lossen.'

Kenmerkend is het landschap met de hoge dichtheid aan elzensingels, de houtwallen (dykswâllen) en de pingo's. Algemeen wordt erkend dat boeren heel belangrijk zijn (geweest) voor de instandhouding van het gebied. Als boeren met het onderhoud stoppen, verpaupert en verwildert het gebied. Boeren besteden veel tijd aan het onderhoud van de elzensingels en de houtwallen en zijn betrokken bij het weidevogelbeheer. Veel boeren hebben een bedrijfslandschapsplan. Wat nog open staat is wie in de toekomst de vele openbare paden over boerenland gaat beheren en de toegankelijkheid gaat verbeteren (boeren of gemeenten).

SBB is bezig met de inrichting van 1.000 ha natuur rond Zwaagwesteinde, Twijzel en Buitenpost en onderhoudt de

landschapselementen op dit terrein. Hier komen ook mogelijkheden voor onverharde struivoetpaden.

De contacten tussen de verschillende typen landeigenaren zijn beperkt. Tussen de vereniging NFW en het Landschapsbeheer bestaat overleg en samenwerking. Met het (uitvoeringsgerichte) waterschap is nog weinig samenwerking, maar dat kan veranderen met invoering van de Kaderrichtlijn Water. Het NL heeft geen eerdere status als waardevol gebied gehad. Men heeft daardoor minder ervaring met gebiedsgericht samenwerken kunnen opdoen. Er is behoefte aan een gebiedsregisseur die het samenwerken tussen de verschillende partijen kan bevorderen en meer projecten kan gaan opzetten.

Beeld van landeigenaren over het NL

De landeigenaren zijn positief over het NL dat er dankzij de vereniging NFW is gekomen. Men wil iets anders ontwikkelen dan alleen natuur met nieuwkomers en wil zowel de kleinschaligheid als de boeren behouden. De boeren willen graag geld voor het landschapsonderhoud, zeker nu men het vermoeden heeft dat dit op termijn een bevoorrechte positie gaat krijgen in de NL. Het NL biedt verder een kans om de verrommeling tegen te gaan en boeren een toekomst te bieden in een gebied met natuurlijke handicaps door het kleinschalige landschap.

De boeren stellen een ruimere begrenzing voor dan de overheden willen. De vereniging NFW wil ook de gemeenten Dantumadeel, Kollumerland en Tysterksteradiel tot het NL laten behoren. Van SBB zou de begrenzing nog ruimer mogen met het Zuidelijk Westerkwartier in Groningen er bij, omdat dit landschappelijk gezien een eenheid vormt (nat zand). De discussie tussen boeren en gemeenten gaat over sociaal-economische argumenten. De boeren willen meer landeigenaren in aanmerking laten komen voor een vergoeding van de houtwallen en de elzensingels. Gemeenten willen de oppervlakte van het NL beperken, omdat zij daarbinnen alleen mogen bouwen als het migratiesaldo nul blijft. Zij zouden zich volgens de boeren meer moeten profileren met het NL in plaats van met projectontwikkelaars in zee 'te gaan.' De discussie over het migratiesaldo nul moet nog worden gevoerd:

'De rijksoverheid moet goed over migratiesaldo nul nadenken, als ze ook gebiedsspecifieke kwaliteiten wil ontwikkelen. Het gebied heeft een laag opgeleide bevolking, die wordt verdreven door import dat meer voor de vrijkomende huizen kan betalen. Nieuwkomers heb je nodig voor de vitaliteit, maar je wilt ook jongeren in het dorp houden.'

De verschillende gesprekspartners vinden dat de gemeenten binnen de Noordelijke Wouden meer met elkaar moeten samenwerken om woningbouw en bedrijventerreinen te concentreren, in plaats van te versnipperen over alle gemeenten. Men mist een gebiedsgerichte visie bij de gemeenten.

Motivatie van landeigenaren voor het NL

Veehouderij en landschapsbeheer horen bij elkaar en boeren willen een beheersvergoeding voor hun werk en de kosten krijgen. De hoogte van de vergoedingen vindt men niet marktconform. Er is geen loonwerker of terreinbeheerder (zoals het Fryske Gea) bereid om hiervoor de singels en houtwallen te beheren. De geïnterviewden zien het NL als een kans om meer financiële ondersteuning te krijgen, niet alleen voor het landschapsbeheer, maar vooral voor het kleinschalige landschap. Het generieke beleid van LNV heeft nu te weinig aandacht voor de vele kleine percelen waaronder geboerd moet worden.

Schaalvergroting wordt door de boeren als noodzaak gezien om de bedrijfsstructuur te verbeteren, maar zal alleen met het behoud van houtwallen gebeuren. Boeren in de vereniging NFW hebben samen met gemeenten en provincie een gebiedsplan opgesteld. Boeren krijgen de ruimte om hun bedrijf uit te breiden, als ze ervoor zorgen dat ze het landschap met zijn singels en houtwallen in stand houden. Om grotere percelen te realiseren, verplaatst men desnoods een singel of een houtwal. Om een bedrijf van 80 ha echter net zo aantrekkelijk als elders te maken, zijn extra middelen nodig om de kleine percelen te compenseren (versnelde opschaling of meer grond langs de singels en wallen).

De binding van de bewoners met hun gebied en de onderlinge samenhang tussen bewoners zijn al sterk, uitgezonderd bij nieuwe bewoners. Het NL zal dit niet veranderen, zo verwachten de geïnterviewden. Verder stijgen de huizenprijzen nu ook al, door de nieuwe bewoners die dat bedrag kunnen betalen en de starters verdringen. De gesprekspartners verwachten wel dat het NL het agrarische landschap beter in stand houdt en mooier maakt als de boeren voldoende toekomst wordt geboden.

Plannen van landeigenaren met het NL

Voor veel boeren is landschapsbeheer op hun bedrijf al vanzelfsprekend. De geïnterviewde melkveehouders verwachten dat door de financiële tegemoetkoming de NL-status hun bedrijf versterkt. Vanuit SBB verwacht men een blijvende integratie tussen landbouw en landschap,

terwijl elders de natuurgebieden vaak los van de agrarische omgeving komen te staan.

De Vereniging NFW is bezig met het opstellen van een gebiedscontract voor landschap, milieu, water en recreatie. Er is een convenant ondertekend door de vijf gemeenten, maar zonder vaststelling van de grenzen. In het gebiedscontract is naar LNV ook de vraag om financiering geuit. Het programma zou volgens de melkveehouders aandacht moeten besteden aan een betere vermarkting van het wâldfleis, betere toegankelijkheid en recreatieve faciliteiten, duurzame energie productie en een studie over schaalvergroting. SBB wil de kenmerkende aspecten van het gebied en zo mogelijk rond hun terreinen meer zichtbaar maken door aandacht te geven aan cultuurhistorie. Dit plan is nog in ontwikkeling, maar zal naast onderzoek over de ontstaansgeschiedenis van het gebied, inwoners vragen over de meer recente geschiedenis ervan.

Zoals al is opgemerkt heeft het NL nog weinig ervaring met gebiedsgerichte samenwerking. Er zijn ook nog weinig mensen die dat willen trekken. Het wordt daarom nuttig gevonden om bij de verdere uitwerking van het NL een gebiedsregisseur te zoeken die goed over de grenzen van dit NL heen kijkt en hier het proces weet te regelen. Ook zouden de geïnterviewden de gemeenten graag samengevoegd willen zien om onnodige versnippering van bouwfuncties en landschapsfuncties tegen te gaan.

Evaluatie

Dit is een NL waar veehouderij en landschap sterk zijn geïntegreerd en boeren door de bewoners als dragers van het landschap worden gezien. De toekomst van de landbouw op de kleinschalige percelen wordt daarom cruciaal. Het gebiedsgerichte beleid is nog in opbouw en vooral intern gericht. Meer samenwerking tussen de verschillende partijen zal de volgende stap worden. Er zijn ideeën genoemd om het NL meer naar buiten te richten, met name recreatief. Het oordeel over het NL is positief en men ziet ook de toekomst van het landschap zonnig in, mits hier adequate vergoedingen voor landschapsbeheer tegenover staan.

2.3 IJsseldelta

Kernkwaliteiten

Dit NL bestaat uit twee met elkaar samenhangende deelgebieden: de polder Mastenbroek en het Kampereiland. Het open zeelei

ontginningslandschap wordt enerzijds gekenmerkt door het onregelmatige verkavelingspatroon van het Kampereiland met restanten van rivierlopen en huisterpen en anderzijds door de oudste rationeel en geometrisch verkavelde polder Mastenbroek. Verder is er reliëf in de vorm van huisterpen en kreekruggen. Historische bouwkunst is in IJsselmuiden, Genemuiden, Grafhorst en Wilsum te vinden.

Overzicht van landeigenaren

Melkveehouders zijn de belangrijkste landeigenaren in de polder Mastenbroek en op Kampereiland, eigendom van de gemeente Kampen, die samen het NL IJsseldelta vormen. Er zijn weinig landeigenaren met recreatie en/of natuurterreinen. In de polder Mastenbroek zijn de bedrijven groter dan op Kampereiland met 125 pachtbedrijven op vierduizend ha. Gesproken is met de rentmeester, een vertegenwoordiger van de gemeente Kampen en een melkveehouder. In de Polder Mastenbroek is ook met een melkveehouder gesproken.

Betrokkenheid van landeigenaren bij het NL

De ondernemers zijn opgegroeid in het gebied dat als een open polderlandschap met melkveehouderij wordt gezien. Daarnaast zijn er veel weidevogels en terpen (Kampereiland). De geïnterviewde melkveehouders doen aan weidevogelbeheer. Veel melkveehouders, waaronder een geïnterviewde, nemen deel aan projecten die het landschap versterken zoals *Streek eigen huis en erf* waarbij de provincie Overijssel subsidie vertrekt om huis en erf van bepaalde landschapselementen te voorzien.

Beeld van landeigenaren over het NL

De provincie heeft een voorlichtingsbijeenkomst gehouden over de het NL en een inventarisatie laten maken van de kansen en bedreigingen. Twee gesprekspartners waren hierbij aanwezig. Onder de melkveehouders in Mastenbroek leeft het gevoel dat het de boeren zijn die de polder hebben gemaakt tot wat het nu is. Daarom zou het niet terecht zijn dat 'Den Haag' nu over het gebied beslist. Men is bang voor beperkingen door een verhoging van het waterpeil en een wijziging van de zonering waardoor minder ontwikkeling mogelijk is. Op Kampereiland hoopt men dat de NL-status de noodzakelijke structuurverbetering van de landbouwbedrijven niet beperkt en dat recreatie niet gaat overheersen. Recreatie kan volgens anderen echter ook goed samen gaan met het behoud van het landschap, mits dit op een verantwoorde wijze wordt toegepast.

De begrenzing van het voorgestelde gebied laat de meesten onverschillig. Een gesprekspartner vindt dat Kampen en Genemuiden er buiten moeten vallen, omdat het om behoud en ontwikkeling van het landschap en dus niet om de steden gaat. Bovendien zouden de financiële middelen voor de NL vooral besteed moeten worden aan het landelijk gebied, zeker wanneer dit voorheen landbouwsubsidies waren.

Motivatie van landeigenaren voor het NL

Men verwacht dat de status NL mogelijkheden voor financiële ondersteuning biedt, niet zozeer voor landschapsbeheer, maar om de grondmobiliteit in de landbouw te bevorderen. Daarmee kunnen meer aaneengesloten (huis)kavels en grotere bedrijven worden gerealiseerd. Het meest gewenste effect van het NL is dus het in stand houden van de agrarische bedrijvigheid. Ook wordt meer dagrecreatie verwacht. Tot slot hoopt een gesprekspartner dat het NL de horizonvervuiling (windmolens en licht) tegen kan gaan.

Plannen van landeigenaren met het NL

Het aanwijzen van het gebied als NL heeft nog niet tot nieuwe concrete plannen geleid. Mogelijk gaat de aanwijzing van NL de natuurproductie op de bedrijven versterken. Eén ondernemer noemt ideeën zoals mestvergisting met afval van natuurvriendelijke oevers en het opzetten van een groundbank, om grond vrij te maken voor recreatie, grotere huiskavels, natuurontwikkeling en retentie. In Mastenbroek kunnen de recreatieve mogelijkheden worden verbeterd door fiets- en kanoroutes (en in de winter schaatsroutes) aan te leggen met aandacht voor de historische bruggen in het gebied. Een andere gesprekspartner blijft zich inzetten voor het project *Bypass Kampen*: de aanleg van een recreatief aantrekkelijk aangelegde rivier ten behoeve van de afwatering van de rivier de IJssel. De gesprekspartners van de gemeente Kampen vinden dat het NL het nieuwe pachtbeleid met meer schaalvergroting niet mag beperken. Dit past bij het gemeentelijke beleidsscenario *optimale landbouw* (De Bont et al., 2005). De voorgestelde grotere stallen, mest- en voeropslag, maïsteelt en minder weidegang - leveren echter minder perspectieven voor het behoud van natuur en landschap.

Evaluatie

NL IJsseldelta vormt een sterk agrarisch getint gebied waarin landbouw en landschap weinig met elkaar geïntegreerd zijn (met name Kampereiland). Betrokkenen bij de Polder Mastenbroek zijn enthousiaster over het NL dan op Kampereiland. In de Polder

Mastenbroek is interesse voor recreatie. Op Kampereiland richt men zich vooral op agrarische schaalvergroting met minder aandacht voor landschap. Het gebied is nog sterk naar binnen gericht.

2.4 Graafschap

Kernkwaliteiten en locaties

De aanwezigheid van de vele landgoederen en buitenplaatsen, kastelen (Hackfort), landhuizen, watermolens, windmolens rond Vorden en Ruurlo maken dit kleinschalige ontginningslandschap bijzonder. Zij geven dit een groen karakter door de bossen, parken, tuinen en laan beplantingen. Daarnaast zijn er historische boerderijen met erfbeplantingen. De economische benutting van de beken tussen de dekzandruggen heeft geresulteerd in een bijzondere waterhuishouding. De voorlopige begrenzing van het NL de Graafschap (*Nota Ruimte*, 2005) betreft een groter gebied dan hetgeen de provincie in het Streekplan heeft vastgelegd. Volgens de voorlopige begrenzing waarin ook de bebouwde kom van de stad Zutphen is opgenomen, heeft het NL 60.000 inwoners op een kleine 25.000 ha.

Overzicht van landeigenaren

Het NL kent een diversiteit aan functies bij de landeigenaren. Naast veehouderij, zijn er particuliere landgoederen (met in totaal ruim vijfduizend ha) en terreinbeherende organisaties. Beide laatste typen landeigenaren hebben natuur en verpachten landbouwgrond aan boeren. Het gebied kent de nodige recreatieve faciliteiten (minicampings, fietsroutes) en is eerder een WCL geweest.

Gesproken is met een landgoedeigenaar en oprichter van de werkgroep landgoederen in de streek. Het landgoed trekt via zijn tuinen per jaar ongeveer zesduizend bezoekers. De gesprekspartner van Natuurmonumenten (NM) heeft negen gebieden met zo'n tweehonderd gebouwen en tweeduizend ha in het NL, waarvan een deel verpacht voor de biologische landbouw. Verder is een agrariër geïnterviewd met akkerbouw, natuurbeheer en een minicamping.

Betrokkenheid van landeigenaren bij het NL

De geïnterviewden wonen al geruime tijd in het gebied. De plattelandsondernemer is er geboren en getogen. Zij noemen de kleine kampengebieden met familiebedrijven, de houtwallen op Hackfort, de

kastelen, de hooggelegen beken, en het onafhankelijke streekgebonden karakter van de mensen.

NM mikt in haar beheer op het kleinschalige, onder ander via de pachtconstructies en brengt gebouwen terug in de staat van vroeger. De landgoedeigenaar ent zijn beheer deels op de geschiedenis van zijn landgoed. Geïntegreerd bosbeheer, gebruik van inheems planten en struiken in de geest en aandacht voor de inpassing van boerderijgebouwen in het landschap is normaal. De agrariër draagt via natuurbeheer bij aan het landschap.

NM werkt voor haar landgoederen samen met het Waterschap en met boeren die daar luxe kampeervoorzieningen aanbieden. De plattelandsondernemer werkt deels voor de agrarische natuurvereniging bij het onderhoud van groen en de aanleg van natuur. Terwijl de terreinbeheerders en de agrariërs redelijk samenwerken, zijn de landgoedeigenaren vooral individueel bezig.

Beeld en motivatie van landeigenaren over het NL

Men is niet bekend met de discussie over de begrenzing van het gebied. Men verwacht dat het NL het karakter van de Graafschap erkent, als concentratiegebied voor landschap dient en minder zware beperkingen zal geven dan Nationale Parken.

De redenen van de landeigenaren om het NL te steunen, komen sterk overeen. Aandacht voor cultuurhistorie, onderhoud van de gebouwen en voor meer financiële ondersteuning van het landschap staan centraal. De landgoedeigenaar hoopt verder dat de moeilijke omstandigheden van boeren positiever en praktischer aangepakt kunnen worden. De plattelandsondernemer wil recreatie beperkt stimuleren. Iedereen is beducht voor massatoerisme, want dat past niet in de streek. Wellicht kan het NL helpen grenzen te stellen.

Plannen van landeigenaren met het NL

De agrarische plattelandsondernemer wil zijn minicamping uitbreiden tot een luxe natuurcamping voor 55-plussers dat moet passen in het NL. Daarvoor is veel overleg met de gemeente nodig om aan de eisen van EHS, de Reconstructie en water te voldoen. De anderen noemen hun eerdere plannen. De landgoedeigenaar wil het onderhoud van essen en kampen verbeteren, zodat ze weer zichtbaar worden in het landschap, en heggen bij de boerderijen aanplanten. Belangrijk is verder of het landbouwbeleid de pachters en het cultuurbeleid het onderhoud van de monumenten financieel ondersteunt.

Van de regionale plannen vinden de landgoedeigenaar en de terreinbeheerder het provinciale plan voor het stroomgebied van de Baakse Beek belangrijk, omdat dit de waterhuishouding behoorlijk beïnvloedt, en tegelijkertijd de verbindingen verbetert.

Evaluatie

Landeigenaren zijn positief over het NL. Op de bedrijven is veel verwevenheid van functies, maar de samenwerking tussen de verschillende landeigenaren verloopt aarzelend. Het gebied is nog deels intern gericht. Er is wat aandacht voor recreatie. Agrariërs willen meer natuur- en landschapsactiviteiten oppakken mits dit financieel wordt gestimuleerd.

2.5 Achterhoek

Kernkwaliteiten

Dit kampen- en essenlandschap wordt gekenmerkt door een bijzonder kleinschalige openheid met een zeer groen karakter. Het zandplateau wordt doorsneden door kleine beekdalen en bevat ook nog enkele restanten van hoogveenontwikkeling en kleine boscomplexen. De weilanden en akkers, hier vaak kampen, worden omzoomd door houtwallen. Het voorlopige NL bestaat vooral uit de gemeente Winterswijk.

Overzicht van landeigenaren

Landbouw is van oudsher belangrijk met veel kleine graasdierbedrijven. Het gebied kent verder veel kleine landgoederen. Interviews zijn gehouden met een plattelandsondernemer (met akkerbouw, natuurbeheer en een camping), een agrariër, een landgoedeigenaar, een terreinbeheerder van het Gelders Landschap en de Gelderse Kastelen, een recreatieondernemer en de eigenaresse van een beeldentuin.

Betrokkenheid van landeigenaren bij het NL

Iedereen is sterk betrokken bij het gebied. Sommigen zijn er geboren en getogen. Eén van de geïnterviewden is actief in de gemeente, de agrarische natuurvereniging en in de reconstructie.

De kleinschaligheid van het landschap is kenmerkend en vormt een onderdeel van de identiteit van de Achterhoek. Verder werken mensen graag op hun eigen voorwaarden aan het kleinschalige beheer van het landschap. De recreatieondernemer beplant vaste plaatsen in de stijl van

de streek. In de beeldentuin kunnen bezoekers tegelijkertijd van de beelden en het landschap genieten. Gelders Landschap ziet het beheer van het landschap als haar kerntaak op haar vierhonderd ha natuurterreinen. De meesten zijn positief over de lokale samenwerking eerder gestart in het WCL-verband. De recreatiesector gaat echter vaker haar eigen gang in het gebied.

Beeld van landeigenaren over het NL

De beelden die het NL oproept, variëren. De informatie over het NL is heel beperkt geweest. De naam zelf roept soms associaties op met de beperkingen van het Nationaal Landschapspark uit de jaren zeventig. Daarom is er nu weer scepsis, mede vanwege de stapeling van beleid (het zoveelste plan, maar wat levert het eigenlijk op). De betrokkenen bij het WCL zien het positiever. Een kernpunt is dat Winterswijk mee moet kunnen beslissen over doelen en uitvoering, op grotere schaal werken vindt men niets. De agrariërs vrezen daarbij meer aandacht voor recreatie dan voor landbouw. De recreatieondernemer ziet kansen om het gebied meer naar buiten te profileren.

Motivatie van landeigenaren voor het NL

De geïnterviewden motiveren hun ideeën over het NL vanuit hun eigen situatie. De recreatieondernemer en de eigenaresse van de beeldentuin verwachten meer gasten, maar waarschuwen ook voor de ondergang van de landbouw en daarmee de recreatieve aantrekkelijkheid (geen koeien meer in de wei) van het gebied. Anderen zien de recreatie minder toenemen of willen liever de rust bewaren. Velen hopen op een op het gebied toegesneden financiering voor activiteiten, maar vrezen beperkingen en toename van bureaucratie. Zij achten het cruciaal dat de zeggenschap over de financiën in het NL komt te liggen. De plattelandsondernemer en de landgoedeigenaar verwachten financiële ondersteuning voor het inpassen van hun bedrijf in het landschap, en de agrariërs zien graag compensatie voor hun inspanningen op het gebied van water, natuur en landschap.

Plannen van landeigenaren met het NL

De campinghouder zou de NL-status in zijn pr-materiaal op willen nemen. Hij verwacht meer campinggasten die willen fietsen. Het NL met aandacht voor recreatieve infrastructuur past daar goed bij. De eigenaresse van de beeldentuin wil een aantal activiteiten doorzetten (muziekdagen), maar kan zich ook een gezamenlijke beeldenroute in het NL voorstellen. De landgoedeigenaar wil zijn gebouwen renoveren en

hout en vlees als streekproduct verwerken. De plattelandsondernemer wil de camping uitbreiden en landschappelijk verantwoord inpassen. De agrariërs denken aan het stimuleren van weidegang, samenwerking bij inkoop en verkoop van producten, het organiseren van een kavelruilsysteem, het ontwikkelen van lokale salderingsmethoden voor de (inpassing van de) habitatrictlijn en het opzetten van een ecologisch bedrijfsadvies. De terreinbeheerder verwacht door het NL geen wijzigingen voor haar terreinen en gaat de bestaande plannen uitvoeren.

Voor de landeigenaren spelen ook andere ruimtelijke plannen, zoals voor de terreinbeheerder het provinciaal natuurgebiedsplan en het gemeentelijk bestemmingsplan om landbouw tot natuur om te vormen. De agrariërs vinden de plannen voor water en de beschermingszones belangrijk. Bij de planvorming vraagt men zich af of de afstandelijke opstelling van de provincie zoals bij de reconstructie, doorzet, omdat deze de initiatieven en ideeën uit het gebied belemmert.

Evaluatie

Door de ervaringen met het landschapsbeleid in het verleden, zijn de landeigenaren gereserveerd en beducht voor de opstelling van de provincie. De recreatiesector ziet kansen, maar laat landgoedeigenaren en agrariërs in het landschap investeren die op hun beurt hopen op meer overheidsgelden. Het behoud van het kleinschalige agrarische landschap is voor de andere functies essentieel, maar staat onder druk, waardoor agrariërs het NL als een beperking zien. Er is beperkte gebiedsgerichte samenwerking.

2.6 Noord-Hollands Midden

Kernkwaliteiten

Het zeer open veenweide- en droogmakerijenlandschap van het NL is het archetype van het 'Hollands landschap'. Het bestaat uit een nat, laaggelegen veenweidegebied met daarin nog lager gelegen droogmakerijen, omgeven door ringdijken en -vaarten. Het laagveenpakket is van natuurhistorisch belang. Het gebied is van groot (inter)nationaal belang voor weidevogels. De veenpolders worden gekenmerkt door een strokenverkaveling, uitgezet vanuit een ontginningsbasis en zijn in te delen in rij- en vaarpolders. De 17e-eeuwse droogmakerijen hebben een regelmatige gridverkaveling die een belangrijk onderdeel van het Nederlands Cultureel erfgoed vormen. De Beemster is opgenomen op de wereld erfgoedlijst van de UNESCO.

Andere polders zijn de Schermer, Eilandspolder en Mijzenpolder. In het gebied ligt de stelling van Amsterdam. Het NL kent een groot aantal bekende dorpen en stadjes (Graft-de Rijk, Schermerhorn, Middenbeemster, Edam, Broek in Waterland, Marken en Monnickendam).

Overzicht van landeigenaren

Er zijn in het NL Noord-Hollands Midden verschillende landbouwers die initiatieven (willen) ontplooiën om de kernkwaliteiten van het gebied te versterken. De belangrijkste groep vormen (melk)veehouders met natuur, recreatie of cultureel erfgoed. Daarnaast zijn er ook terreinbeheerders (Landschap Noord-Holland, NM en SBB). In het gebied bevinden zich geen landgoedeigenaren. Er zijn enkele buitenlui (vaak uit Amsterdam afkomstig) die in beperkte mate aan natuurbeheer doen. Er is gesproken met drie melkveehouders, een vertegenwoordiger van het Landschap Noord-Holland en twee particuliere landeigenaren. Alle melkveehouders pachten een deel van hun grond (deels van SBB) en doen aan natuurbeheer. Een ondernemer heeft een biologisch bedrijf, de tweede een biologisch-dynamisch bedrijf en de derde heeft een groepsaccommodatie in een monumentale stolpboerderij. Landschap Noord-Holland heeft in het NL ruim 2.000 ha aan verspreide natuurgebieden en beheert enkele honderden hectares van gemeenten en waterschappen. Verder is gesproken met een particulier die driekwart ha grond heeft en een voormalig projectontwikkelaar met een natuurbedrijf.

Betrokkenheid van landeigenaren bij het NL

De gesprekspartners zijn betrokken bij het gebied. De variëteit in het landschap spreekt hen aan: het waterrijke karakter, de openheid, de polders die als kuilen in het landschap liggen en de afwisseling van kleine woonkernen in het groen. Daarnaast wordt de verbinding tussen de duinen, het veenweide gebied en het IJsselmeer omschreven als 'iets unieks in Nederland'. Ten slotte zijn oude elementen als de structuur van het veenweide landschap en de zogenaamde rietlanden én de talrijke kleine percelen in het landschap ook kenmerkend voor het gebied. Het gebied kent niet zozeer losse monumenten, maar wel 'een beeldbepalend geheel van boerderijen, dorpen en stadjes.' Eén van onze gesprekspartners waardeert de nabijheid van de stad Amsterdam vanwege de aanwezigheid van verschillende culturen wat hij als waardevol beschouwt voor de opvoeding van zijn twee kinderen.

Activiteiten die onze gesprekspartners ondernemen variëren van agrarisch natuurbeheer (in verenigingsverband) en het beheer van

restanten van het veenlandschap tot het beheer van oude stolpboerderijen die worden gebruikt in het kader van verblijfsrecreatie. Een melkveehouder ontvangt groepen die geïnteresseerd zijn in biologische landbouw of cultuurhistorie. Een andere melkveehouder wil door zijn land een wandelpad aanleggen om de toegang naar een cultuurhistorische molen en een natuurgebied te verbeteren.

Beeld van landeigenaren over het NL

Onze gesprekspartners staan verschillend tegenover het plan om het gebied Noord-Hollands Midden als NL te benoemen. De reactie van één van onze gesprekspartners is tweeledig van aard:

'De status NL is aan de ene kant positief omdat het tot een 'veenweidepakket' in de landelijke natuurregeling kan leiden die nu door het generieke karakter slecht uitpakt voor Noord-Hollands Midden. Aan de andere kant heeft het grote aantal NL en het weinige geld het gevaar dat er weinig van terecht komt. Bovendien heeft het publiek minder interesse voor datgene waar veel van is.'

Ook anderen zien de mogelijkheid van het 'veenweidepakket' als gunstig om tegemoet te komen aan de natuurlijke handicaps, al worden er ook meer belemmeringen voor de bedrijfsvoering verwacht. Daarnaast wordt ook het (gepercipieerde) permanente karakter van het NL, na tijdelijke trajecten van gebiedsgericht beleid, als positief omschreven. Verder kunnen plannen die een negatief effect hebben op het landschap (bijvoorbeeld het plaatsen van windmolens) middels de status NL worden voorkomen. Men vreest echter de grootschalige organisatie dat tot meer bureaucratie, afstandelijkheid en grote initiatieven kan leiden, waardoor kleine dingen worden beperkt. De gesprekspartners vinden de voorgestelde grenzen van het gebied kloppen met het beeld dat men bij het NL heeft.

Motivatie van landeigenaren voor het NL

De gesprekspartners vinden de mogelijke financiële ondersteuning de belangrijkste reden om het NL toe te juichen. De toegankelijkheid van het gebied (meer promotie, recreatie, en accommodatie) is al goed, aangezien hier in is geïnvesteerd ten tijde van het WCL-beleid. Een tweede reden om het NL toe te juichen, zijn mogelijkheden om de bouw van huizen en bedrijventerreinen te verhinderen, al ziet men dat de jongeren uit het gebied zich moeilijk kunnen vestigen vanwege de hoge huizenprijzen. Eén geïnterviewde omschrijft dit als 'een onoplosbaar

probleem'. Verder kan het NL plannen voorkomen die het landschap kunnen vervuilen (windmolens).

Het instandhouden van het agrarisch landschap wordt als meest gewenst en verwacht effect van het NL omschreven. Eén van de gesprekspartners vindt dat de verbinding tussen het agrarisch landschap en natuurgebieden versterkt moet worden om het weidevogelbeheer goed tot zijn recht te laten komen. Verder wil men meer binding van de bewoners met hun gebied creëren, omdat veel nieuwkomers geen kennis zouden hebben van de bijzondere aard van dit gebied en het noodzakelijke onderhoud. Een prettig neveneffect van het NL is, dat het beleid gericht op het beheer van natuur en landschap van verschillende overheden en organisaties meer op elkaar afgestemd zou kunnen worden. Men hoopt ook dat het landschap en de monumenten mooier worden en dat bepaalde landschapselementen, zoals riet, zullen terugkeren.

Plannen van landeigenaren met het NL

De aanwijzing van Noord-Hollands Midden als NL verandert de plannen met het land en de bedrijfsvoering niet. De geïnterviewden gaan 'gewoon' door met het indienen en uitvoeren van projecten, gericht op het versterken, behouden en beheren van landschap-, cultuur- en natuurwaarden. Eerder is al het wandelpadenplan genoemd. Een andere landeigenaar wil 27 ha van zijn land met bestemming natuurbeheer gaan onderhouden middels het fokken van kwalitatief hoogwaardige paarden en Japanse runderen.

Er zijn ook nieuwe plannen. Een ondernemer wil arrangementen ontwikkelen, bijvoorbeeld een rondleiding op het bedrijf in combinatie met een natuurwandeling op het land en een bezoek aan de cultuurhistorische molen. Een andere ondernemer wil een ontvangstruimte in de stijl van de late Middeleeuwen (roodpannen dak, hout en zwart geteerd) voor groepen bezoekers op zijn bedrijf. Kenmerken van vroeger zouden ook in de directe omgeving terug moeten komen, zoals een oud slotenpatroon. Deze ondernemer haalt zijn inspiratie uit het project *Lezen van het landschap* waar hij met een aantal boeren onderzoekt wat er vroeger in het gebied heeft plaatsgevonden en kenmerkend is. De ondernemers gebruiken de kennis om hun verhaal voor groepen bezoekers op hun bedrijf te vertellen en brainstormen over het gebruik van cultuurhistorie voor toeristen. Een ander idee is om de overnachtingarrangementen op te schalen met 25 agrarische bedrijven in het NL en te combineren met fiets- en kanoroutes en restaurantbezoek.

Eén gesprekspartner vindt dat er veel aandacht is voor 'de verbreders', waardoor de melkveehouders zonder uitgesproken ideeën

over het versterken van het landschap en cultuurhistorie, mogelijk vergeten worden. Zij zijn echter degenen die het gebied in stand houden. Zo zorgt de 'peilgevoeligheid' van het water voor veel discussie. Het hoge waterpeil heeft een gunstig effect op de natuurwaarden, maar maakt het boeren moeilijker. Dit geldt ook voor de optie om delen van het NL te bestemmen als overloopgebied.

Evaluatie

Het landschap Noord-Hollands Midden heeft een sterk agrarisch karakter, waarbij landbouw en het landschap sterk met elkaar zijn geïntegreerd door de verbreding van melkveehouders. Men heeft ervaring opgedaan met gebiedsgericht beleid ten tijde van de WCL en de Groene Long en zijn extern gericht geraakt door de nabijheid van de stad Amsterdam. Men staat doorgaans positief tegenover het NL en het landschap. Belangrijk is wel of er een veenweidepakket als financiële ondersteuning komt.

2.7 Hoeksche Waard

Kernkwaliteiten

De Hoeksche Waard is een zeer open gebied, kenmerkend voor het zeeleilandschap van Zuidwest-Nederland. Het gebied is grotendeels in gebruik voor de akkerbouw en bestaat uit een aaneenschakeling van ruime polders. Kenmerkend is verder het patroon van dijken en voormalige krekken. De Hoeksche Waard wordt geheel omringd door open water (Oude Maas, Dordtsche Kil, Hollands diep en Spui). De buitendijkse natuurterreinen staan onder invloed van eb en vloed en zijn van (inter)nationaal belang. De dorpen in de Hoeksche Waard zijn representatief voor de nederzettingvormen van het zuidwestelijk zeeleilandschap.

Overzicht van landeigenaren

In het NL de Hoeksche Waard zijn vooral akkerbouwers, maar ook veehouders en glastuinders vestigen zich er. Veel akkerbouwers hebben hun perceelsranden ingezaaid met bloemen- en grasmengsels. De stroken lokken roofinsecten die een rol spelen in de bestrijding van plagen in de landbouwgewassen. De regeling is ontstaan uit een samenwerking tussen waterschap Hollandse Delta, Stichting Rietgors en de provincie Zuid-Holland. De akkerranden fungeren mede als toeristische trekpleister voor

fietsroutes. Verblijfsrecreatie speelt geen rol van betekenis op enkele kleine campings en minicampings bij agrariërs na.

Er is veel aandacht voor cultuurhistorie. Zo was er een boerderijen safari, ondersteund door het Erfgoedhuis Zuid-Holland in 2003, worden boerderijen en erven geïnventariseerd door de stichting Landelijk Erfgoed Hoeksche Waard, en stellen twee akkerbouwers hun bedrijf open in het kader van Agrarisch Erfgoed. Daarnaast loopt vanuit Landschapsbeheer Nederland een campagne 'Kijk mijn Erf', waaraan een landgoed in Strijen meedoet en de tuin als een voorbeeld dient voor mensen die hun eigen erf willen inrichten met beplanting uit de eigen streek. Er zijn diverse tuinen van particulieren die regelmatig voor publiek worden opengesteld.

Er zijn veel natuurterreinen. NM is eigenaar van het eiland Tiengemeten en beheert de Korendijkse slikken met de rietgorzen ten zuiden hiervan. Het Hoekscheewaards Landschap heeft 110 ha in beheer met dijktafuds, oeverstroken van kreken en buitendijks gebied, en een natuurterrein waarop een bezoekerscentrum is gevestigd. Een andere grote landeigenaar, die echter niet aan het overleg van het maatschappelijke middenveld deelneemt, is de beleggingsmaatschappij Fortis Amev met grond in agrarisch gebruik.

Geïnterviewd zijn een boerin, echtgenote van een akkerbouwer; een agrariër met een gemengd bedrijf; en een vertegenwoordiger van het Hoekscheewaards Landschap. Alledrie zijn zij betrokken bij het samenwerkingsverband Ruimtelijke Inrichting Hoeksche Waard (RIHW). In dit verband zijn ook de gemeenten, de Kontaktgroep voor Industrie en Handel Hoeksche Waard, de regionale VVV en de Streekcommissie Hoeksche Waard vertegenwoordigd.

Betrokkenheid van landeigenaren bij het NL

De boerin woont al geruime tijd in het gebied. Zij heeft met haar man een akkerbouwbedrijf. Dit jaar hadden zij een kilometer aan grasranden op hun bedrijf. De weidsheid, openheid en de akkerbouw kenmerken volgens de boerin de Hoeksche Waard. Echter, de akkerbouw alleen is niet meer lonend. Er worden bedrijven verkocht aan veehouders of aan particulieren die het onderhoud kunnen betalen. De boerderijen vormen een belangrijk onderdeel van de cultuurhistorische waarde van de Hoeksche Waard. Zo heeft de plaatselijke WLTO een verlichte boerderijenroute georganiseerd. De boerin is lid van de PR-commissie die onder andere acties naar scholen organiseert om kinderen kennis te laten maken met het boerenbedrijf.

De andere geïnterviewde agrariër combineert de veehouderij met akkerbouw, waarbij de akkerbouw deels ten dienste staat van de veehouderij. Hij bekleedt een bestuursfunctie in de WLTO. Hij doet aan weidevogelbeheer en heeft een overeenkomst met het Hoekschewaards Landschap om de knotwilgen aan zijn dijk te onderhouden. Vanuit zijn bestuursfunctie is deze agrariër betrokken bij de invulling van het NL en ook bij andere biodiversiteits projecten in het gebied.

De terreinbeheerder van het Hoekschewaards Landschap woont er lange tijd en is actief op het gebied van educatie, als partij in inspraakprocedures en in de monitoring van natuurwaarden. Het bijzondere van het NL is volgens hem dat je de ontstaansgeschiedenis mooi af kunt lezen in het landschap. Je vindt vele overgangen: van zoet naar zout water, rust en dynamiek. Tenslotte vormen de kreken een belangrijk potentieel voor de toename van planten en rietvogels. De vereniging heeft beheersovereenkomsten afgesloten met de agrarische coöperatie Deltanatuurbeheer waar boeren de gebiedjes langs de kreken maaien, die door het Hoekschewaards Landschap worden beheerd en hen de aanschaf van groot materiaal bespaart.

Beeld van landeigenaren over het NL

De geïnterviewden nemen deel in de projectgroep die een plan maakt voor invulling van het NL. Er is via de RIHW al langer overleg van het maatschappelijk middenveld met de politiek, omdat de weidse Hoeksche Waard onder druk staat van het verstedelijkte en industriële Rotterdam. De partijen willen dat de kernkwaliteiten van het gebied, de openheid met dijken en kreken, behouden blijven met ruimte voor zowel landbouw, natuur als ondernemingen. Ook is erkend dat de landbouw de drager van het landschap is. Het RIHW heeft een ontwikkelingsprogramma opgesteld met concrete doelen op het gebied van: economie, cultuurhistorie en landschap; recreatie en toerisme; landbouw; leefbaarheid (zoals de bereikbaarheid van voorzieningen); wonen en werken; water. Zo is er een toeristisch-recreatieve visie ontwikkeld en een programma voor biodiversiteit. De begrenzing van het NL staat nog niet vast. Waarschijnlijk zal de noordrand bestemd worden voor wonen, industrie en mogelijk voor een concentratie van glastuinbouw.

Motivatie van landeigenaren voor het NL

De geïnterviewde agrariërs zien als belangrijkste voordeel van het NL dat de Hoeksche Waard open en weids blijft, niet volgebouwd wordt en dat de landbouw een eenheid kan blijven. Ten tweede verwachten ze dat het NL meer subsidies voor projecten zal geven, zoals voor de akkerranden

en mogelijk ook voor biodiversiteit in de landbouw. Ten derde zou het NL een impuls kunnen geven aan het cultuurhistorische erfgoed, zoals het herstel van kreken, agrarische gebouwen en erfbeplanting. De agrarische sector ziet het weren van grootschalige industrie als een groot voordeel van het NL, maar is beducht voor belemmeringen in de agrarische bedrijfsvoering, zoals het op slot zetten van de glastuinbouw. Binnen het NL zou de ontwikkeling van de landbouw door moeten kunnen gaan.

Het NL is ook een erkenning voor de natuur en landschap van de Hoeksche Waard, vindt de geïnterviewde terreinbeheerder. Het geeft bescherming door het extra geld voor de ontwikkeling van kreken, het in stand houden van het karakteristieke landschap en het geeft een bredere bestaansvoorwaarde voor de landbouw. De druk vanuit de Randstad is hoog. Met de totstandkoming van het NL is de expansie meer gereguleerd en kan er rust komen op planologisch gebied.

Plannen van landeigenaren met het NL

In het projectplan van de RIHW wil de WLTO de landbouw positief naar voren brengen. De geïnterviewde agrariër denkt dat veel boeren in de Hoeksche Waard niet warm lopen voor verbreding: zij zijn boer in hart en nieren en terughoudend ten opzichte van natuur en recreatie, omdat zij bang zijn door oevers en moerasaanleg land kwijt te raken. Het Hoeksche Waards Landschap wil binnen het RIHW graag een ecologisch interessante grens met gemengde functies van het NL aangeven. Het moet gebruiksnatuur worden. Verder is er een plan voor een nationaal landschapscentrum in Numansdorp voor alle terreinbeheerders in het NL (Hoeksche Waards Landschap, SBB en NM). Er wordt gedacht aan een expositieruimte met een educatieve tuin met landbouwgewassen, voorbeelden van maatregelen om de biodiversiteit te vergroten, en een brouwerij in de traditie van de Karthuizer monniken die een grote rol hebben gespeeld bij de bedijking van het gebied.

Evaluatie

In de Hoeksche Waard bestaat al gebiedsgerichte samenwerking tussen de verschillende partijen om de druk van de steden en de havens van Rotterdam te weerstaan. Men weet de overeenkomstige belangen goed in het oog te houden en bij de invulling van het NL zullen gemeenten en het maatschappelijke middenveld gezamenlijk operen. Men is positief gestemd over de nieuwe status als NL, maar nog beperkt naar buiten gericht.

2.8 Zuidwest-Zeeland

Kernkwaliteiten

Het NL Zuidwest-Zeeland bestaat uit Walcheren, de Zak van Zuid-Beveland en West-Zeeuws-Vlaanderen. Het dijkenpatroon geeft het eeuwenlange proces van landaanwinning weer, maar laat ook de geschiedenis van het landsverlies zien. Op Walcheren worden de open landbouwgebieden omsloten door de binnenduinrand met landgoederen en buitenplaatsen. Het gebied kenmerkt zich verder door (gedeeltelijk kleinschalige) openheid, het groene karakter en het reliëf door duinen, kreekkruggen, kommen en 'vliedbergen' (kasteelbergjes), de vestingsteden Middelburg, Veere en Vlissingen, en een aantal ringdorpen.

De vroeger voor Zeeland typerende verkaveling is het best bewaard gebleven in de zak van Zuid-Beveland met verder een groen karakter en kreekrestanten. Verder zijn er fraaie stads- en dorpsgezichten onder andere in Goes, Borssele. Het open polderlandschap van West-Zeeuws-Vlaanderen is te kenschetsen als een verzameling polders omgeven door bochtige dijken met een karakteristieke boombeplanting en geulensysteem. Gedeeltelijk gekoppeld aan de vroegere waterlopen is een groot aantal 16e en 17e eeuwse verdedigingswerken (forten en schansen) te vinden en een aantal vestingsteden.

Overzicht van landeigenaren

De drie gebieden van het NL zijn zeer divers. Op Walcheren zijn er naast landbouw en natuur industriële en stedelijke grondclaims. De landbouw is verbreed met veel minicampings en huisverkoop van agrarische producten voor de toeristen. SBB beheert negen natuurgebieden met veel cultuurhistorie (vier landgoederen in de Manteling en fort Rammekens) en heeft er verschillende gemarkeerde wandelroutes uitgezet. Het Zeeuwse Landschap beheert een aantal vliedbergen en een landgoed. In de Zak van Zuid-Beveland benutten agrariërs de mogelijkheden van dagrecreatie. Er is een milieucoöperatie met streekeigen producten (struisvogelboerderij, imkerij, theetuin, en huisverkoop van fruit, groente en vlees) waarbij de bedrijven zijn verbonden door een bewegwijzerde fietsroute. NM beheert onder andere fort Ellewoutsdijk en de Zuidgors, een oorspronkelijk schorregebied met krekken. Het Zeeuwse Landschap heeft een aantal kleinere gebieden. Belangrijke landeigenaren in West-Zeeuws-Vlaanderen zijn landbouwers, soms met een minicamping, en recreatieondernemers. Het Zeeuwse Landschap beheert een aantal polders, maar ook de wallen van Sluis en Aardenburg.

Op Walcheren is gesproken met een vertegenwoordiger van SBB en een akkerbouwer met een minicamping; in de Zak van Zuid-Beveland met een fruitteler die actief is in de milieucoöperatie en een particulier met Bed & Breakfast en koffie- en theeschenkerij; in West-Zeeuws-Vlaanderen met een recreatieondernemer en een akkerbouwer die beiden betrokken zijn bij de gebiedscommissie

Betrokkenheid van landeigenaren bij het NL

De medewerker van SBB is vanuit haar functie betrokken bij Walcheren en ziet dit als een relatief jong gebied met bijzondere overgangen tussen land en water. De oude kuststrook is goed bewaard gebleven. Er zijn natuurlijke overgangen van het buitendingebied naar de binnenduinen en van het binnendingebied met landgoederen naar het bouwland. SBB heeft meer aandacht voor cultuurhistorisch beheer en wil bij de buitenplaatsen in de Manteling verschillende tuinstijlen zichtbaar houden. Bossen werden opnieuw onder hakhoutbeheer gesteld en ook de lanen werden hersteld. SBB werkt vooral samen met andere terreinbeherende organisaties. De akkerbouwer op Walcheren geniet van de kleinschalige verkaveling en de beplanting langs de wegen in het gebied. Zijn bedrijf met minicamping is gelegen aan twee fietsroutes.

De fruitteler is geboren en getogen in de Zak van Zuid-Beveland, een zeer divers gebied. Er zijn poelen en lagere weilanden, omgeven door kleinschalige polders met de grootschalige polders eromheen. Deze opbouw is kenmerkend voor de inpolderingsgeschiedenis. Ook de dijkenstructuur is bijzonder en mooi om te zien. Het feit dat zijn percelen daardoor niet recht zijn legt wel beperkingen op aan de bedrijfsvoering. Als voorzitter van de milieucoöperatie was hij eerder betrokken bij het WCL. De geïnterviewde particulier komt van elders, maar woont al lange tijd in de oude boerderij met een koffie- en theeschenkerij. Met subsidie van de Stichting Landschapsverzorging Zeeland heeft zij fruit- en notenbomen geplant, waaronder verschillende soorten dieren lopen.

De recreatieondernemer woont vanaf zijn jeugd in Zeeuws-Vlaanderen dat hij kenschetst als een oud, kleinschalig gebied. Hij heeft zijn camping verkocht aan de Molecatengroep, die als een van de eersten investeerde in een door het WNF opgerichte Pan Parks accommodatie. De akkerbouwer heeft een bestuursfunctie bij de ZLTO. De bijzondere kenmerken van West-Zeeuws-Vlaanderen vindt hij het duingebied en de meer landinwaarts gelegen dijken en kreken. De ecologische hoofdstructuur loopt door het gebied en bovendien geven oude vestigwerken het gebied een extra cachet. De recreatieondernemer en de akkerbouwer waren lid van de gebiedscommissie die zich onder andere

bezigheid met het 'rood voor groen'-principe. In deze constructie mag de recreatiesector uitbreiden wanneer zij tegelijkertijd zorgt voor de aanleg van recreatieve natuur. De landbouw is echter uit deze commissie gestapt omdat zij teveel grond moest inleveren.

Beeld van landeigenaren over het NL

Er nog veel onduidelijk over het NL. Zo zijn de grenzen nog niet definitief vastgesteld en is men niet op de hoogte van de financiële middelen. De SBB-medewerker hoopt dat Vlissingen en Middelburg in het NL worden opgenomen, om de cultuurhistorische relatie met respectievelijk de vestingwerken en de buitenplaatsen in de Manteling te benadrukken. De akkerbouwer op Walcheren en de eigenaresse van de koffie- en theeschenkerij hebben nog niets gehoord over het NL. De fruitteler ziet het NL als een logische voortzetting van het WCL-beleid in de Zak van Zuid-Beveland. Hij hoopt dat de consultatiegroep WCL, waarin toerisme en landbouw vertegenwoordigd zijn, doorgaat en speerpunten gaat benoemen. De recreatieondernemer in West-Zeeuws-Vlaanderen ziet het NL als voortzetting van het gebiedsprogramma waarin recreatie en natuur samengaan, hetgeen nieuwe kansen met een spin-off voor heel Zeeuws Vlaanderen biedt.

Motivatie van landeigenaren voor het NL

Een reden voor SBB om het NL toe te juichen was het idee dat het de cultuurhistorie zou worden versterkt. Echter, de financiële middelen voor het NL zijn gering. Wel krijgt het cultuurhistorisch beheer van landgoederen een beter kader voor mogelijk meer middelen van de provincie. Positief is ook dat er nu gezamenlijk moet worden nagedacht over het (agrarisch) landschap dat past binnen de doelstelling van het NL. Dat is een aantrekkelijk landschap dat ook een verhaal vertelt en toegankelijk is. De provincie zou hier trekker in kunnen zijn. De akkerbouwer deelt het beeld over het landschap en wil graag meer mogelijkheden voor het opknappen van oude boerderijen, maar vreest belemmeringen als je geen nieuwe bedrijfsgebouwen meer mag bouwen.

De fruitteler in de Zak van Zuid-Beveland ziet een financiële tegemoetkoming als voordeel van het NL. Zelf heeft hij meegewerkt aan aantrekkelijke fietsroutes. Hij hoopt dat het gebied zelf met de middelen aan de slag mag gaan, de lijnen kort blijven en de aanpak gebiedsgericht is en dat er geen mensen weg trekken. De eigenaresse van de koffie- en theeschenkerij deelt zijn zorg. De middenstand in de dorpen heeft het moeilijk en toeristische routes zouden de klandizie kunnen verhogen. Nu

zijn er in de Zak van Zuid-Beveland te weinig accommodaties die bovendien op zondag vaak gesloten zijn.

De recreatieondernemer in West-Zeeuws-Vlaanderen ziet het NL als een kans voor de recreatieve sector. De koppeling recreatie-natuur voorziet in een draagvlak, En als de recreatiebedrijven aan kwaliteitsverbetering kunnen doen betekent dit een versterking van de economische pijler van het gebied. De akkerbouwer is echter bevreesd voor de hoeveelheid grond die de landbouw zou moeten inleveren ten behoeve van natuur. Hij hoopt ook dat het NL geen beperkingen zal opleggen aan de bedrijfsvoering.

Plannen van landeigenaren met het NL

De buitenplaatsen van het SBB liggen geïsoleerd. Extra geld voor het cultuurhistorische beheer van hakhoutbossen en het beheer van de eendenkooi in de Manteling zou welkom zijn. De akkerbouwer heeft geen plannen met zijn bedrijf in het kader van het NL. Eventueel zou hij zijn minicamping willen uitbreiden, maar het geheel moet wel kleinschalig blijven. Essentieel voor de fruitteler is dat de agrarische sector zich moet kunnen ontwikkelen binnen het NL. In de Zak van Zuid-Beveland is al veel in gang gezet, zoals de werkgroep streekproducten, waarop het NL zou kunnen voortborduren door de professionaliteit en kwaliteit te verbeteren. Het zou wenselijk zijn als er één aanspreekpunt komt voor het agro-toerisme en het agrarisch natuurbeheer. Subsidiering zou vooral de huidige initiatieven moeten continueren. De eigenaresse van de koffie- en theeschenkerij is teleurgesteld in het gebrek aan medewerking met als gevolg dat zij haar terras gaat sluiten. Door eigen borden te plaatsen en folders te verspreiden heeft zij geprobeerd haar klandizie te vergroten, maar de borden moesten worden verwijderd.

In West-Zeeuws-Vlaanderen heeft de recreatieondernemer in opdracht van de Molecatengroep samen met het Zeeuws Landschap en de gemeente Sluis een plan uitgewerkt voor het kustgebied ten westen van Breskens, het project 'Waterdunen'. In dit plan wordt extra natte natuur aangelegd ter compensatie van de platen die fungeren als foerageergebied voor trekvogels en bij de verdieping van de Westerschelde verdwijnen. Er is ook ruimte voor natuur en recreatie. De akkerbouwer is, zoals de meeste boeren in zijn gebied, op zoek naar neveninkomsten; zelf denkt hij aan het persen van koolzaadolie op zijn bedrijf. In het kader van het NL is er een plan van de gebiedscommissie om een aantal erven te voorzien van traditionele beplanting. Overigens wordt erfbepanting al gestimuleerd door de Stichting Landschapsverzorging Zeeland.

Evaluatie

Het NL Zuidwest-Zeeland bestaat uit drie losse en diverse gebieden. Men werkt in beperkte mate gebieds- en naar buiten gericht. De provincie zou meer een trekkersrol moeten vervullen dan zij tot nu toe heeft laten zien. Het NL zou zich vooral op het continueren en professionaliseren van initiatieven moeten richten. Dit stelt bepaalde eisen aan de subsidiëring.

2.9 Groene Woud

Kernkwaliteiten

Het NL Groene Woud bevat tien gemeenten met in totaal 30 duizend ha en ligt tussen de steden Den Bosch, Eindhoven en Tilburg die tot Brabantstad behoren. De naam 'Groene Woud' is in 1994 ontstaan om een groot, samenhangend landschappelijk waardevol gebied te ontwikkelen rond de natuurgebieden de Kampina, de Mortelen, de Scheeken en de Geelders. Het perspectief van een natuurpark in een landschappelijk en cultuurhistorisch waardevolle omgeving leidde in 2002 tot het convenant *Uitvoeringsprogramma van het GW* ondertekend door provincie, reconstructiecommissies, waterschap, Brabantstad, gemeenten en belangenorganisaties van landeigenaren. De NL-status heeft een extra impuls gegeven aan de plannen, maar anders was men ook doorgegaan. Het NL wordt gekenmerkt door een kleinschalig landschap waarin open en gesloten gebieden elkaar afwisselen en heeft een groen karakter. Hierin liggen fraaie bol liggende akkercomplexen en dorpen (Liempde, Oirschot en Haaren). Verder zijn er veel landgoederen (Veldersbosch en De Baest), buitenplaatsen, kastelen en oude kasteelterreinen. Het Groene Woud bestaat enerzijds uit grote natuurgebieden met bossen, heides, broekgebied, beken (Dommel en Beerze) en stuifduin en anderzijds uit kleinschalige, agrarische gebieden waarin populieren de wegen en perceelsscheidingen accentueren.

Overzicht van landeigenaren

De belangrijkste functies zijn landbouw, natuur en recreatie. Er zijn een kleine 1.200 landbouwbedrijven (vaak veehouderij, akkerbouw of gemengd). Er wordt 7.000 ha natuur beheerd door het Brabants Landschap, NM en SBB. Er zijn een groot aantal campings, recreatieverblijven en twee landgoederen. Gesproken is met een aardbeien teler, tevens voorzitter van ANV Groene Woud en lid van het dagelijks ZLTO-bestuur, twee melkveehouders met respectievelijk grond in de EHS en een streekgebonden teelt, een vertegenwoordiger van de

terreinbeheerder Brabants Landschap, een recreatieondernemer en een landgoedeigenaar, tevens houtproducent.

Betrokkenheid van landeigenaren bij het NL

De gesprekspartners uit de land- en bosbouw en de recreatie zijn opgegroeid in het Groene Woud. De vertegenwoordiger van het Brabants Landschap komt van elders en is vooral functioneel betrokken. Kenmerkend vindt men de bossen, het open landschap met landbouw, de kleinschaligheid en afwisseling door de vele soorten bomen en grond. Er is veel natuurkwaliteit door de beekdalen landschappen. Het ontginningspatroon herbergt de nodige cultuurhistorie. Ook de gezelligheid, gastvrijheid, en de betrokkenheid van mensen bij het gebied worden genoemd.

Het Brabants Landschap beheert natuur, coördineert landschapsbeheer en doet aan soorten- en weidebeheer. De aardbeienteler heeft poelen aangelegd en op de camping zijn uitheemse planten (coniferen) zoveel mogelijk verwijderd ten gunste van meer inheemse planten. Een melkveehouder doet aan weidevogelbeheer en de ander beheert grond in de EHS. Beiden willen bijdragen aan het onderhoud van bomen en houtwallen, maar de subsidie hiervoor is in verband met de staatssteuntoets nog niet toegekend. De landgoedeigenaar onderhoudt een sterrenbos, lanen, wandelpaden, en vier monumentale gebouwen.

De samenwerking in het Groene Woud tussen landbouw, natuur en water is goed ontwikkeld. De landbouwers werken veel samen in de agrarische natuurvereniging, maar daarnaast ook met het Brabants Landschap, NM en SBB. Het Brabants Landschap werkt verder veel samen met het Waterschap en ook met de landgoedeigenaar. De recreatie ondernemer noemt de samenwerking met collega's, maar heeft minder contact met andere landeigenaren. De samenwerking is volgens de gesprekspartners echter nog niet divers genoeg om het interessant voor consumenten te maken. Het aanbod van lokale producten is nog te klein en op de verkeerde plekken (teveel versnipperd aanbod in het buitengebied). Het is beter om de afzet via winkels in het centrum van de grotere plaatsen te laten plaats vinden, aldus de landbouwer. Boeren, recreatie- en horecaondernemers zijn met elkaar in overleg om de streekproducten te vermarkten en via lokale winkels, campings en restaurants te gaan verkopen.

Beeld van landeigenaren over het NL

Een positieve kant van het NL is dat men meer bezoekers verwacht en dat zou gunstig uitpakken voor de verkoop van diensten en producten.

Men verwacht ook een impuls voor het landschap en gebiedsgerichte samenwerking en dat biedt volgens de terreinbeheerder kansen voor ecologische verbindingzones, cultuurhistorie en verbrede landbouw. Er worden echter ook negatieve kanten genoemd, met name of het mogelijk blijft om een melkveebedrijf en een landgoed rendabel te houden door uitbreiding en of andere economische activiteiten (festivals, verhuur woningen) toe te voegen. Ook de toenemende recreatieve drukte en de financiële middelen voor natuur ten koste van de landbouw worden negatief beoordeeld. De agrariërs vinden dat de overheid hen moet betalen voor diensten die niet rendabel zijn, bijvoorbeeld om koeien in de wei te houden.

Meer in het algemeen vindt men de NL-status een kwaliteitsimpuls voor het platteland, de tweede schil tussen de natuurkernen (eerste schil) en de steden (derde schil). In de tweede schil moeten bedrijven zitten waar het gebied om vraagt en binnen het kader van het NL passen. De melkveehouders en de landgoedeigenaar noemen echter de planologische onduidelijkheid over wat zij mogen ontwikkelen.

Sommigen hoopten dat het NL groter zou zijn dan nu is vastgesteld om dichterbij de stedelijke consumenten te zitten. De komst van het NL is voor velen eigenlijk een gepasseerd station. Men begint zich wel zorgen te maken over de vele projecten, waarvan soms onduidelijk is hoe die passen bij de doelstellingen met natuur en landbouw.

Motivatie van landeigenaren voor het NL

De belangrijkste reden om het NL te steunen is het krijgen van financiële ondersteuning van de overheid voor landschapsbeheer en daarmee een kwaliteitsimpuls voor het landschap. Genoemd is echter ook dat de grondprijs gaat dalen, omdat deze alleen maar een natuurbestemming mag krijgen. De ondernemers zien mogelijkheden om de toegankelijkheid van het gebied te verbeteren (meer promotie, meer recreatie, meer accommodatie, meer wegen en routes voor vrije tijd). De stad Eindhoven zou ook meer kunnen bijdragen aan de recreatieve infrastructuur. Verder willen de boeren meer contact met het Brabantse bedrijfsleven gaan leggen. De terreinbeheerder ziet kansen om de EHS sneller uit te voeren, de ecologische verbindingzones in de beekdalen te realiseren en kreken te herstellen.

De geïnterviewden hopen dat het NL de binding van de bewoners met het gebied versterkt. Overigens vindt men dat al in de plattelandsdorpen gerealiseerd, in de steden ontbreekt dit echter nog. Sommige melkveehouders vinden de betrokkenheid verminderen, omdat er veel boeren vertrekken. Ook onder toeristen leeft het Groene Woud

nog niet sterk. De recreatie ondernemer hoopt dat het NL meer bezoekers gaat trekken en als een goed marketinginstrument te gebruiken is. Het in stand houden van het landschap is ook belangrijk, ook om te vermijden dat er alleen maar losse bebouwing en veel paarden komen.

Plannen van landeigenaren met het NL

De terreinbeheerder gaat verder met het ontwikkelen van ecologische verbindingzones en landschapsbeheer. Daarnaast is men samen met het Waterschap met veel beekdalen aan de slag. Voor de recreatieondernemer is het NL een goed marketinginstrument om de camping uit te breiden met toeristische plaatsen en ecologische bungalows. Verder is hij betrokken bij de ontwikkeling van een recreatieve poort om te parkeren en fietsen, het verstrekken van recreatieve informatie en de bezoekersstromen naar de natuurgebieden te geleiden.

De agrariërs zijn bezig om via branding het gezicht en de producten van het Groene Woud te laten zien. Onlangs hebben zij een streekfestival georganiseerd en hun bedrijven open gesteld om de lokale producten onder de aandacht te brengen:

'Het is belangrijk dat we ons kunnen committeren aan eisen voor de lokale ondernemers om met zijn allen achter één merknaam Groene Woud te gaan staan. Het elkaar ontmoeten was een belangrijk doel van het festival en het aantal bezoekers was een groot succes. Nadeel was dat het vooral mensen uit het Groene Woud zelf waren en dus niet zoveel stedelingen. Voordeel is wel dat we nu een goede samenwerking met de horeca aan het opzetten zijn.'

Een melkveehouder heeft in het kader van het opzetten van een regionale graan keten met boeren, bakkers en molenaars, spelt op zijn bolle akkers ingezaaid. Een eerder verzoek om subsidie te verkrijgen voor het telen van graan mislukte door de staatssteuntoets. Daarnaast willen melkveehouders meer aandacht en financiële steun voor hun rol als producent en hoeders van weide koeien. De landgoedeigenaar vindt de mogelijkheden tot verbreding niet altijd duidelijk en ziet de NL-status als een belemmering. Ook bij het herstel van andere lokale gebouwen zoals bakhuizen en Vlaamse schuren is nog onduidelijk in hoeverre deze een nieuwe economische functie mogen herbergen.

Veel plannen en projecten lopen nu binnen het kader van de reconstructie. De coördinatie zou kunnen worden verbeterd. Sommigen missen het overzicht om te zien wat elkaar overlapt of bijt. Er zijn veel

goedgekeurde plannen die nog niet zijn uitgevoerd. Planologische restricties kunnen hierbij een rol spelen en zou er voor moeten pleiten om bij de provincie één loket te maken dat subsidieaanvragen en planologische goedkeuring weet te combineren, aldus de terreinbeheerder.

Evaluatie

In het Groene Woud zijn door eerdere gebiedsgerichte thema's, met name de reconstructie, al een aantal stappen gezet. Het Groene Woud zou ook zijn doorgedaan zonder de status van NL. Er is ervaring met gebiedsgericht werken, lokaal is er een behoorlijk draagvlak en men wil meer extern gaan kijken. De toekomst van de landbouw als een productiesector lijkt in deze visie al getransformeerd in een nieuwe rol voor boeren als belevenis- en natuurondernemers.

2.10 Conclusie

De interviews hebben plaats gevonden in een periode dat het besluit tot een NL nog maar kort bekend was. In een aantal NL hebben landeigenaren zich goed kunnen informeren, in andere nog niet. Veel consequenties, kansen en knelpunten zijn nog onduidelijk. Opvallend is dat landeigenaren ten aanzien van de kernkwaliteiten van het gebied veel meer sociaal-economische aspecten noemen over de bewoners dan van buitenaf is gebeurd. Aan de andere kant is in veel NL al ervaring opgedaan met gebiedsgericht werken (WCL en reconstructie) en hoopt men nu op meer continuïteit. In enkele gebieden ziet men de erkenning als NL eerder als een soort 'slagroom op de taart' (Noord-Hollands Midden, Hoeksche Waard, Groene Woud), en zou men ook zonder de NL-status samen verder zijn gegaan. In deze gebieden is meer gebiedsgerichte samenwerking, externe gerichtheid naar actoren buiten het NL en wordt aandacht voor het landschap eerder als een kans dan een belemmering gezien. In andere gebieden verwacht men vooral een duurzame taart, waarbij men graag ook eigen recepten gebruikt ziet (Graafschap, Achterhoek en Zuidwest-Zeeland). In weer andere gebieden verwacht men dat er nu een bodem is gelegd (Noordelijke Wouden en IJsseldelta). In deze gebieden is nog weinig ervaring met gebiedsgerichte samenwerking.

3. Landeigenaren aan de slag

3.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt ingegaan op de betrokkenheid en plannen van landeigenaren bij het NL waarin ze werken. Anders dan in hoofdstuk 2 wordt er niet van een regionale verdeling naar NL uitgegaan maar van een sectorale verdeling naar actoren. Daarbij gaan we uit van de hoofdfunctie die de actor als landeigenaar in het buitengebied heeft. Achtereenvolgens worden agrariërs (3.2), natuur- en landschapsbeheerders (3.3), recreatieondernemers (3.4), landgoedeigenaren en buitenlui (met nadruk op woonomgeving 3.5) besproken. De nadruk ligt op hun motivatie voor het NL, de plannen die ze (willen) ontplooiën en hun rol in het gebiedsgerichte beleid.

3.2 Agrariërs

Agrariërs zijn qua oppervlakte verreweg de belangrijkste landeigenaren in de NL. Dat wil niet zeggen dat zij hierin ook de belangrijkste rol spelen. Met name agrariërs die zich alleen op landbouw concentreren, zijn weinig zichtbaar als behartiger van het NL. Agrariërs met meerdere functies profileren zich daarentegen wel sterk in regionale activiteiten.

Motivatie

De geïnterviewde agrariërs zijn sterk betrokken bij hun gebied. Ze zijn er bijna allemaal geboren en getogen. Zij noemen niet alleen landschappelijke kwaliteiten van het gebied, maar benadrukken ook karakteristieken van de bevolking (eigenzinnig, onafhankelijk, gezellig, sociaal enzovoort). De geïnterviewde agrariërs kijken verschillend aan tegen het NL. Sommigen hopen dat het NL de mogelijkheid biedt om karakteristieke gebouwen, paden en lanen op te knappen, de verpaupering van het gebied tegen te gaan en het landschap aantrekkelijk te houden. Anderen zijn wat terughoudender en hopen vooral dat de status van NL hen niet in de bedrijfsontwikkeling zal beperken. Men is bevreesd voor beperkingen die door provincie en het Rijk opgelegd gaan worden.

Velen hebben een bedrijf waar de agrarische productie onvoldoende inkomen oplevert of natuurlijke handicaps waardoor de omstandigheden niet optimaal zijn om de agrarische productie voort te zetten. Een belangrijke motivatie om het NL te steunen is dat er mogelijk een financiële tegemoetkoming komt voor landschap- en natuurbeheer. Dit geldt voor agrariërs in bijna alle NL, uitgezonderd IJsseldelta waar men vooral schaalvergroting wil. In een aantal NL zou de financiële steun niet alleen het onderhoud van het landschap moeten vergoeden, maar ook compensatie moeten bieden voor de landschappelijk gezien waardevolle, maar bedrijfsmatig gezien ongunstige verkaveling (Noordelijke Wouden, Noord-Hollands Midden, deels Groene Woud).¹

Daarnaast zien velen het NL als een mogelijkheid om industriële en stedelijke uitbreiding te beperken (Noord-Hollands Midden, Hoeksche Waard, Groene Woud). Minder positief is men over het feit dat in het NL veel landbouwgrond omgezet zal worden in natuur (West-Zeeuws-Vlaanderen en Groene Woud). Ook reageren agrariërs gemengd op het feit dat zij in hun NL vooral aandacht voor recreatie verwachten (IJsseldelta en Achterhoek). Negatieve geluiden klinken door bij degenen die zich sterk op de agrarische productie richten. Positieve geluiden spelen bij degenen die nog wel grond met een agrarische bestemming hebben, maar hun hoofdfunctie verschuiven naar recreatie en natuur. Zij zien het NL als een mogelijkheid om hun activiteiten beter naar voren te brengen (Noord-Hollands Midden, Graafschap, Achterhoek, Zuidwest-Zeeland en Groene Woud).

Plannen

Veel geïnterviewde agrariërs ontplooiën al activiteiten relevant voor het NL. Sommige van deze activiteiten sluiten aan bij hun agrarische functie (aandacht voor streekproducten en biodiversiteit). Een groot deel betreft echter andere activiteiten zoals natuur- en landschapsbeheer, cultuurhistorie en recreatie. Bij natuur- en landschapsbeheer gaat het om weidevogel- en akkerrandenbeheer, aanleg van poelen, onderhoud van houtwallen en elzensingels. Bij cultuurhistorie gaat het om huis en erf van karakteristieke landschapselementen te voorzien zoals het aanleggen van singels en boomgaarden (IJsseldelta), herstel van het oude slotenpatroon (Noord-Hollands Midden) en het opknappen van oude boerderijen (Zuidwest-Zeeland, Groene Woud). Plannen voor recreatie bestaan uit het ontwikkelen en uitbreiden van het aantal gastenverblijven

---

¹ Genoemd is ook nog verbetering grondmobiliteit (IJsseldelta), compensatie voor watermaatregelen en extensivering (Achterhoek en Graafschap). De directe relatie met het beheer van landschapselementen ontbreekt hier echter.

op boerderijen in karakteristieke stijl, uitbreiding van minicampings met inpassing van landschapselementen, openstelling land voor de aanleg van wandelpaden en cultuurhistorische en recreatieve routes (IJsseldelta, Noord-Hollands Midden, Zuidwest-Zeeland).

Het aantal nieuwe plannen voor het NL is nog beperkt. Deels heeft dat te maken met het feit dat veel NL nog weinig onder de aandacht van agrariërs zijn gebracht en dat er nog veel onduidelijkheden zijn over de begrenzingen en financiële middelen. Ook agrariërs die niet weten of zij hun huidige bedrijf kunnen voort zetten, maken geen plannen in het kader van NL.

Gebiedsgericht werken

In veel NL (uitgezonderd in IJsseldelta) zijn agrariërs betrokken bij een agrarische natuurvereniging of milieucoöperatie. Op deze manier komen zij in aanraking met bredere samenwerkingsverbanden. Zo fungeren agrarische natuurverenigingen als een uitzendbureau waarbij agrariërs natuur- en landschapswerkzaamheden voor andere landeigenaren verrichten (Achterhoek, Graafschap, Hoeksche Waard en Noord-Hollands Midden). Ook agrariërs met recreatieve activiteiten zijn doorgaans geïnteresseerd in samenwerking met andere typen landeigenaren, maar dit gebeurt veelal op individuele titel.

In sommige NL zijn agrariërs actief betrokken bij gebiedsplannen (Noord-Hollands Midden, Hoeksche Waard, Zuidwest-Zeeland) of hebben een gebiedsconvenant opgesteld (Noordelijke Wouden). Deze commissies hebben vaak een bemiddelde of adviserende rol gehad bij het opzetten van plannen en worden als wenselijke voortzetting in het kader van het NL gezien. Benadrukt is ook dat plannen vooral vanuit het gebied zelf moeten komen zonder al te veel bureaucratie (Noord-Hollands Midden, Achterhoek, Graafschap en Zuidwest-Zeeland). In enkele gebieden, waar agrariërs samenwerken met andere landeigenaren, met name met beheerders van natuurterreinen, erkent men dat deze samenwerking nog te beperkt is om het NL extern te profileren (Noord-Hollands Midden, Groene Woud).

Kansen en knelpunten voor agrariërs

Voor veel agrariërs is het onduidelijk hoe zij hun agrarische productie kunnen voortzetten binnen het NL. Hoewel hier meer beleidsterreinen een rol spelen (Kaderrichtlijn Water en EU-beleid), is vanuit het NL gezien belangrijk hoe zij hun huidige agrarische productie kunnen ontwikkelen. Immers, de landbouw wordt vaak gezien als drager van de specifieke landschappelijke kwaliteiten van de NL. Een ander belang van

de agrariërs is in hoeverre zij worden gecompenseerd voor een landschappelijk gezien waardevolle, maar economische gezien minder gunstige bedrijfsstructuur, en of zij ook aanvullende activiteiten mogen ontplooiën die landschappelijk gezien waardevol zijn.

Voor agrariërs met andere functies dan de puur agrarische productie lijkt het NL vooral kansen te bieden. Hiervoor zijn al een aantal activiteiten genoemd die het individuele bedrijf overstijgen maar die nog niet echt gericht zijn op het profileren van het gebied naar buiten toe. Met andere woorden: deze activiteiten zijn nog intern gericht. Juist in het kader van NL zouden deze initiatieven versterkt kunnen worden. Zo is er behoefte aan het verder uitbouwen van de kwaliteit en continuïteit van agro-toerisme, vermarkting van streekproducten en landschapbeheer.

De kansen voor agrariërs om andere functies in combinatie met de agrarische productie op te pakken, kunnen worden vergroot. In gebieden waar veel landbouwgrond voor natuur is bestemd, zou het een optie zijn om het natuurbeheer in handen van de agrariërs te geven en daar inheems graasbeheer te stimuleren. Een voorbeeld hiervan is het 'leasen' van koeien en schapen in plaats van het importeren van Schotse Hooglanders. Door het in (zwaar) agrarisch beheer geven van natuurgebieden kan de landbouw haar bijdrage aan het NL versterken. In een aantal NL speelt de behoefte aan extra grond om het bedrijf te kunnen voortzetten ter compensatie van de landschapselementen en ongunstige verkaveling.

3.3 Natuur- en landschapsbeheerders

Belangrijke landeigenaren met de functie natuur- en landschapsbeheer zijn de Provinciale en Regionale Landschappen, SBB en NM. Vaak is er ook overleg met het provinciaal Landschapsbeheer.

Motivatie

Voor de landeigenaren met functie natuur is het ontwikkelen van natuurwaarden binnen de door hen beheerde terreinen de belangrijkste activiteit. Dit geldt vooral voor SBB en NM. De provinciale beheerders die veel minder eigen terreinen hebben, zijn vaak meer bij het gebied zelf betrokken. Deze groep geïnterviewden komt vaak van elders, maar is wel goed op de hoogte van de kenmerkende aspecten van het gebied wat het tot de status van NL heeft gebracht. Men heeft minder economische prioriteiten.

De motivatie voor het NL is positief en appelleert aan de groeiende belangstelling voor cultuurhistorie dat nu een kader krijgt. Bij SBB is

meer aandacht om de cultuurhistorische elementen van het landschap leesbaar en toegankelijk te maken (Noordelijke Wouden, Zuidwest-Zeeland). NM besteedt meer aandacht aan haar landgoederen (Graafschap). Het Gelders Landschap beheert veel kastelen (Achterhoek). Landschap Noord-Holland beheert restanten van het oude veenlandschap, de verkaveling van het oude vaarland en beheert moerassen en droogmakerijen zo veel mogelijk binnen historische context. Het Brabants Landschap beheert veel beekdalen, samen met het Waterschap, en coördineert het provinciale landschapsbeheer; het Hoekschevaards Landschap richt zich op de restanten van oude kreken.

De meeste Provinciale en Regionale Landschappen zien meer mogelijkheden om belangen voor zowel ecologische natuur, gebruiksnatuur als agrarische natuur te behartigen. Vooral in de NL ziet men kans tot het omvormen van landbouw naar kleinschalige natuur (Noord-Hollands Midden, Groene Woud, Achterhoek, West-Zeeuws-Vlaanderen).

Plannen

In het kader van het NL wil SBB het structurele cultuurhistorische beheer versterken (Zuidwest-Zeeland, Noordelijke Wouden). Het Brabants Landschap gaat zich meer bezighouden met de ecologische verbindingzones. Het Hoekschevaards landschap wil een landschapscentrum met een educatieve functie in haar gebied realiseren. De plannen vormen een uitbreiding van de hoofdfunctie en waren al eerder opgezet. Het Zeeuwse Landschap is betrokken bij gebiedsplannen ten behoeve van natuurcompensatie (bij Breskens).

Gebiedsgericht werken

De natuur- en landschapsbeheerders die wij interviewden zijn over het algemeen extern gericht en in toenemende mate ook bereid tot samenwerking met andere landeigenaren. De Provinciale en Regionale Landschappen werken vaak samen met agrarische natuurverenigingen en het Waterschap (Noord-Hollands Midden, Hoekschevaards Landschap, Groene Woud, West-Zeeuws-Vlaanderen). Ook SBB toont toenemende belangstelling voor samenwerking met andere landeigenaren (Noordelijke Wouden, Noord-Hollands Midden, Zuidwest-Zeeland). Vaak verhuurt men ook land aan boeren voor begrazing. De verschuiving van de aandacht van natuur naar landschap, zoals dat bij SBB gaande is, wordt ook als een impuls tot gebiedsgerichte samenwerking gezien. Samenwerking met boeren en recreatie gebeurt bij NM voor zover die terreinen aan hen verpachten.

Kansen en knelpunten voor terreinbeheerders

De aandacht voor landschap en cultuurhistorie is aan het toenemen. Veel terreinbeheerders zoeken samenwerking met boeren. Hun rol in het gebiedsgericht werken zou sterker kunnen zijn, gezien hun kwaliteiten (al meer extern gericht, maar ook oog voor het gebied zelf hebbend) en omdat zij minder economisch belanghebbend zijn. Bovendien hebben zij een ruime ervaring met het indienen van projecten. Met name in gebieden waar de gebiedsgerichte samenwerking nog gestalte moet krijgen, zouden zij meer initiatieven kunnen nemen om het draagvlak voor het NL te versterken. Hoewel nergens duidelijk genoemd, zouden zij hun rol als voortrekker van natuur- en landschapsbeheer in de NL meer cachet kunnen geven, bijvoorbeeld door meer aandacht te schenken aan inheemse planten en graasdieren.

3.4 Recreatieondernemers

In de geselecteerde NL zijn betrekkelijk weinig landeigenaren met dag- of verblijfsrecreatie als hoofdfunctie op hun land (Zuidwest-Zeeland, Achterhoek en Groene Woud). Vaker is recreatie een nevenactiviteit van agrariërs, met name verblijfsrecreatie. Gesproken is met ondernemers met verblijfsrecreatie.

Motieven

Recreatieondernemers wonen doorgaans lang in het gebied, maar zijn minder intern op het gebied gericht. De geïnterviewde ondernemers zijn doorgaans zeer positief over de kansen die het NL biedt. Zij zien mogelijkheden voor de versterking van de recreatiesector en het vermarkten van hun gebied voor een groeiende doelgroep aan Nederlanders die het NL voor een kortstondig verblijf komt bezoeken. Overigens vinden recreatieondernemers (en agrariërs) dat het NL niet overlopen moet worden met toeristen en bezoekers. Enkele recreatieondernemers vinden het NL ook een goed middel om horizonvervuiling tegen te gaan.

Plannen

De plannen die recreatieondernemers ontwikkelen, betreffen vooral het vergroten van hun bedrijf en het inpassen van landschapselementen. Dit betreft vooral verblijfsaccommodatie. Er zijn minder plannen voor nieuwe dagrecreatie genoemd, terwijl dat gezien de regionale vraag (vanuit de steden) soms meer voor de hand zou liggen. Verder gaan ze in

hun promotie materiaal meer aandacht besteden aan de mogelijkheden die het NL biedt. Hoewel zij van nature vrij extern zijn gericht, profileren zij minder hun bijdrage binnen het NL. Zij werken weinig met andere landeigenaren samen. Uitzondering hierop zijn agrarische recreatieondernemers die al langer in het gebied actief zijn en recreatieondernemers in West-Zeeuws-Vlaanderen en het Groene Woud. In het eerste NL wordt het al langer bestaande principe 'Rood voor groen' toegepast om uitbreiding van grond bestemd voor recreatie te compenseren met uitbreiden van recreatieve natuur. In het Groene Woud zijn ondernemers betrokken bij de ontwikkeling van groene poorten, een soort transferpunten waar bezoekers van het NL hun auto kunnen parkeren en informatie en recreatieve voorzieningen treffen. Tevens zijn ondernemers betrokken bij de mogelijkheden van lokale ondernemers om hun producten te verkopen aan bezoekers en toeristen. In deze gebieden worden landschap en natuur meer geïntegreerd in de bedrijfsvoering van het recreatieve bedrijf.

Gebiedsgericht werken

De meeste recreatieondernemers zijn nog vooral op samenwerking binnen hun sector gericht. Men begint langzamerhand te beseffen dat andere landeigenaren belangrijke voorwaarden scheppen om het NL tot een succes te maken. Boeren die hun koeien in de wei houden en open staan voor bezoekers, en terreinbeheerders die de natuur- en landschapsontwikkeling versterken, zijn de belangrijkste. Recreatieondernemers zijn van nature wel sterk extern gericht. Afhankelijk van de mate waarin het NL zich meer extern wil gaan opstellen, raken zij meer betrokken bij de samenwerking met de andere partijen in het gebied.

Kansen en knelpunten voor recreatieondernemers

Zoals in het begin van deze paragraaf al is aangegeven, zijn er betrekkelijk weinig landeigenaren met recreatie als hoofdfunctie. Kansen en knelpunten kunnen daarom hooguit als een eerste schets worden gezien. Alle recreatieondernemers beschouwen het NL als gratis slagroom op hun taart; het versterkt hun marketing om groene consumenten te trekken. Hun investeringen in het gebied zijn echter beperkt. Deze ondernemers lijken pas actief te worden als het gebied zich naar buiten toe wil profileren. In dat geval lijken zowel overheden als landeigenaren rijp om gezamenlijk actie te ondernemen. Zo wordt in het toeristische West-Zeeuws-Vlaanderen het realiseren van recreatie in combinatie met natuurontwikkeling als een grote kans voor de recreatieondernemingen gezien. In het Groene Woud willen

recreatieondernemers bijdragen aan het verbeteren van de recreatieve infrastructuur. Zij richten zich op een kwaliteitsverbetering van hun product dat al voor de komst van het NL was ingezet. Binnen het kader van het NL zien zij hun kansen alleen maar toenemen. In de Achterhoek is er daarentegen veel minder sprake van een extern gericht beleid. Wel groeit het besef bij recreatieondernemers dat zij sterk afhankelijk zijn van de andere meer natuurlijke en traditionele landeigenaren.

3.5 Landgoedeigenaren en buitenlui

Deze diverse groep heeft als gemeenschappelijk kenmerk buiten te wonen. Verder zijn er vooral verschillen. Landgoedeigenaren beheren (monumentale) gebouwen, hebben natuur, verpachten grond aan agrariërs of verhuren gebouwen, of laten wandelpaden over hun landgoed lopen. Buitenlui stellen hun tuin open voor publiek, ontwikkelen particuliere natuur of verzorgen recreatieve activiteiten. De omvang van hun landgoed, buitenplaats of tuin varieert sterk. Landgoedeigenaren zijn voor hun opbrengsten doorgaans sterker op de overheid gericht dan buitenlui die vaak op basis van hun inkomsten elders in het gebied zijn komen wonen. De positie van veel landgoedeigenaren is weinig florissant, omdat hun opbrengsten van het land sterk zijn terug gelopen, zoals de pacht van boeren en de houtopbrengst.

Motivatie

Sommige landgoedeigenaren wonen al generaties lang in het gebied, buitenlui zijn vaker pas recentelijk in het gebied komen wonen. De meesten zijn niet of nauwelijks op de hoogte van het NL, uitgezonderd in Noord-Hollands Midden en in het Groene Woud. De verwachtingen van het NL zijn zeer divers. Sommigen zijn bang dat de NL-status hun mogelijkheden tot economische ontwikkeling zal beperken (Groene Woud). Anderen juichen het NL toe vanwege de NIMRUR-gedachte (Not In My Rural Area: zie Overbeek & Terluin, 2006), omdat door de verwachte ruimtelijke beperkingen de esthetische kwaliteit van hun woonomgeving goed blijft. Zo hoopt men dat er minder wegen en windmolens komen (Noord-Hollands Midden) en verwacht men een impuls voor de cultuurhistorische ontwikkelingen op hun terrein (Groene Woud, Graafschap en Achterhoek).

Plannen

Landgoedeigenaren hebben vooral plannen met cultuurhistorie, met name het opknappen van (monumentale) gebouwen (Graafschap en Groene Woud). Daarnaast is er ook behoefte aan economische ontwikkeling om het beheer van het landgoed rond te kunnen zetten. Hoewel in deze plannen altijd al rekening is gehouden met de eisen die het natuurbeheer stelt, lijken deze nu strenger te worden getoetst in de NL gebieden. Tegelijkertijd blijkt echter ook dat het beleid om nieuwe passende economische ontwikkelingen in het buitengebied te faciliteren nog nauwelijks is uitgekristalliseerd (Groene Woud).

Bij de buitenlui bestaan diverse plannen. Zo willen zij oude gebouwen opknappen (Vlaamse schuren, oude bakhuisjes in het Groene Woud). Vaak wil men daar ook een economische activiteit in starten. Onduidelijk is in hoeverre die nieuwe economische activiteiten door de gemeenten ook worden gewenst in het NL. Soms blijken toeristische activiteiten minder goed te gaan dan gedacht (schenkerij in de Zak van Zuid-Beveland). Anderen zien de toenemende bezoekersaantallen als een kans (beeldentuin in de Achterhoek). Sommige buitenlui leggen zich vooral toe op natuur. Zo heeft een voormalig projectontwikkelaar een melkveebedrijf omgezet in een natuurbedrijf met een oude verkavelingsstructuur en een paardenfokkerij (Noord-Hollands Midden). Het onderhoud van het natuurbedrijf wordt betaald uit de paardenfokkerij en de opbrengsten van Japanse runderen die er grazen en die vlees en mest leveren.

Gebiedsgericht werken

In vergelijking met de andere landeigenaren zijn landgoedeigenaren hoofdzakelijk op het eigen bedrijf gericht en als groep zwak georganiseerd naar lagere overheden. Zij werken doorgaans weinig samen, uitgezonderd sommige kleine landgoedeigenaren (Achterhoek). Zij hebben wel oog voor agrariërs aan wie zij hun grond verpachten, omdat de verslechterende positie van de agrariërs doorwerkt op de economische situatie van de landgoedeigenaar (Graafschap). Als er sprake is van openstelling van het terrein, dan is de gerichtheid meer extern. Vooralsnog leidt dit niet tot meer gebiedsgerichte samenwerking, bijvoorbeeld met terreinbeheerders die meer expertise hebben om bezoekers rond te leiden. Maar dit kan nog een kwestie van tijd zijn. Wel heeft men meer ideeën over de soorten klanten en bezoekersaantallen (Graafschap en Groene Woud).

De buitenlui werken meer samen met anderen, bijvoorbeeld om fietsroutes uit te zetten (Zak van Zuid-Beveland). In Noord-Hollands

Midden is een nieuwkomer actief in de belangenvereniging van landeigenaren die hun locaties voor mogelijke waterberging bestrijden. Een andere nieuwkomer werkt samen met agrariërs en met de terreinbeheerder om het veenweidelandschap te behouden.

Kansen en knelpunten voor landgoedeigenaren en buitenlui

De plannen van landgoedeigenaren zijn vaak gericht op het eigen bedrijf. Door hun gebrekkige samenwerking met andere landeigenaren buiten hun sector en weinig externe oriëntatie op de vraag van buiten hun gebied zijn zij vaak afhankelijk van de medewerking van de gemeente en de provincie. Dit speelt met name als zij nieuwe economische activiteiten willen gaan ontplooiën. Vaak kennen de landgoedeigenaren de lagere overheden slecht en hebben deze overheden weinig zicht op de financiële situatie van de landgoedeigenaren. Ook de buitenlui willen nieuwe economische activiteiten starten. De lagere overheden zullen zich moeten bezinnen op de wenselijkheid hiervan in relatie tot de kansen die deze actoren bieden om het landschap te onderhouden.

3.6 Conclusie

De verschillende groepen landeigenaren in de NL laten goed de kansen en knelpunten zien bij het behoud en versterking van het landschap. Agrariërs en landgoedeigenaren noemen vooral knelpunten om op een klassieke wijze de agrarische productie voort te zetten. Vaak is bij agrariërs ook sprake van een slechte verkavelingstructuur die landschappelijk gezien echter waardevol is. Terreinbeheerders vinden het NL om die reden juist een kans, maar erkennen wel de slechte toekomst voor agrariërs. Een deel van de actoren ziet het NL als een kans om andere economische activiteiten te ontplooiën. Ook nieuwkomers starten allerlei economische activiteiten. Recreatieondernemers willen hun economische activiteiten uitbreiden. Dit vraagt van de lagere overheden een duidelijker beleid wat zij met het buitengebied in het NL willen en aan welke doelen de nieuwe economische activiteiten moeten bijdragen.

Agrariërs werken met een aantal andere landeigenaren samen, maar zijn minder extern gericht. Voor recreatieondernemers geldt het omgekeerde. Zij werken weinig samen. Dit speelt vooral in NL waar weinig gebiedsgericht overleg is. Landgoedeigenaren zijn sterk op hun eigen bedrijf gericht. Terreinbeheerders en buitenlui zijn meer extern gericht, maar weten hun rol in de interne samenwerking te versterken.

4. Conclusies en aanbevelingen

4.1 Conclusies

Het aanwijzen van gebieden als Nationaal Landschap in 2005 is het startpunt geweest om mede door economische ontwikkeling bijzondere kwaliteiten op het terrein van landschap, natuur en cultuur te behouden en te versterken. Tegelijkertijd krijgen deze gebieden ook nieuwe maatschappelijke rollen toe bedeed om zich als NL te profileren. Dit onderzoek verkent de kansen om de lokale medeverantwoordelijkheid van landeigenaren en hun verbondenheid met NL te versterken. Op basis van de interviews met agrariërs, terreinbeheerders, recreatieondernemers, landgoedeigenaren en buitenlui is een aantal conclusies te trekken.

1. Landeigenaren zijn nog weinig bekend met de NL-status

Allereerst valt op dat veel landeigenaren nog weinig bekend zijn met de NL-status voor hun gebied. In een aantal NL hebben landeigenaren zich kunnen informeren, in andere nog niet. Dit hangt samen met het bestaan van gebiedsgericht beleid, de mate waarin gemeenten en provincie duidelijkheid bieden over de toekomst van het NL en over de mogelijkheden hebben gecommuniceerd. In een aantal NL is ervaring opgedaan met gebiedsgericht werken en hoopt men nu op meer continuïteit. Soms ziet men de erkenning als NL als een soort 'slagroom op de taart' (Noord-Hollands Midden, Hoeksche Waard, Groene Woud), en zou men ook zonder de NL-status verder zijn gegaan. In deze gebieden wordt landschap eerder als een kans dan als een bedreiging gezien. Elders verwacht men vooral 'een duurzame taart', liefst met eigen recepten, maar is de gebiedsgerichte samenwerking minder ver (Graafschap, Achterhoek en Zuidwest-Zeeland). De vrees is daar dat de bureaucratie zal toenemen en dat men minder zeggenschap over de te kiezen ontwikkelingen krijgt. In weer andere gebieden verwacht men dat er nu 'een bodem' is gelegd om het landschap te beschermen en meer gebiedsgericht te gaan werken (Noordelijke Wouden en IJsseldelta).

2. Uiteenlopende verwachtingen over de NL-status

In het verlengde van de beperkte communicatie over het NL, blijken veel consequenties, kansen en knelpunten nog onduidelijk. Landeigenaren

benoemen de kernkwaliteiten doorgaans breder met meer karakteristieken van de bevolking dan de overheid doet.

2a. NL is een kans en belemmering voor bestaande activiteiten

Agrariërs zien de NL-status als een kans om in aanmerking te blijven komen voor vergoedingen voor hun activiteiten in natuur- en landschapsbeheer. Daarnaast ziet men graag compensatie voor de landschapselementen die als kernkwaliteiten van het NL gelden, maar die bedrijfsmatig gezien tot een ongunstige structuur leiden. Een deel van de agrariërs ziet de NL-status daarom als een belemmering om te blijven produceren. Voor overheden betekent dit een uitdaging om beleid te formuleren hoe men het behoud van de kernkwaliteiten en de agrarische bedrijven beoogt te faciliteren. Een voorbeeld is een verdere uitwerking van het 'ja mits' principe, waarbij agrariërs hun bedrijven alleen maar mogen uitbreiden als zij de kernkwaliteiten behouden (Noordelijke Wouden). Een ander voorbeeld zijn de compensatiemaatregelen voor natuur waar recreatieondernemers aan moeten voldoen bij het uitbreiden van hun bedrijf (Zuidwest-Zeeland).

2b. Onduidelijkheid over nieuwe economische activiteiten in het NL

Onduidelijkheid over het NL speelt ook bij nieuwe economische activiteiten die agrariërs, landgoedeigenaren en buitenlui willen ontwikkelen. Wat mag wel volgens het 'ja mits principe' en wat mag niet? Hoe moeten zij met hun nieuwe activiteiten bijdragen aan het behoud van de kernkwaliteiten? Bij een directe bijdrage valt te denken aan het versterken van activiteiten die rond het natuur- en landschapsbeheer en cultuurhistorie worden gewenst. Bij een indirecte bijdrage valt te denken aan het financieel bijdragen aan andere landeigenaren die de kernkwaliteiten onderhouden. De mogelijkheden om een indirecte bijdrage voor de kernkwaliteiten te genereren, hebben meer kans van slagen naarmate het NL zich ook als zodanig weet te profileren. Dit vraagt van de lagere overheden een duidelijker beleid wat zij met het buitengebied in het NL willen en aan welke doelen de nieuwe economische activiteiten moeten bijdragen.

2c. NL-status biedt het gebied kansen

Recreatieondernemers zien het NL als een middel om hun gebied te promoten voor bezoekers. Op hun bedrijf proberen zij te werken aan een streekgebonden aankleding (inheemse planten, karakteristieke uitstraling van de gebouwen). Zij zien ook het belang van het behoud van de kernkwaliteiten van het NL waar nu vooral andere landeigenaren een

sterke bijdrage aan leveren. De bereidheid om bij te dragen is er wel als het NL zich meer weet te profileren (bij recreatieve infrastructuur, invulling van het 'ja mits' principe).

Terreinbeheerders en buitenlui vinden het NL een kans voor het beschermen van de kernkwaliteiten van het landschap. Landgoedeigenaren zijn meer gereserveerd en vragen zich af of de economische mogelijkheden niet te beperkt zullen zijn voor agrariërs en henzelf. Terreinbeheerders proberen samen met landgoedeigenaren en buitenlui via cultuurhistorie de bevolking meer bij het gebied te betrekken. Vaak heeft men al veel monumentale gebouwen die moeten worden onderhouden. Landgoedeigenaren en buitenlui zijn verder actief op zoek naar nieuwe dienstverlenende activiteiten of gaan aan particulier natuurbeheer doen.

3. Bijdrage aan gebiedsgerichte samenwerking kan sterker

De rol van de verschillende landeigenaren bij de gebiedsgerichte samenwerking is divers. Agrariërs werken met een andere landeigenaren samen, maar zijn minder extern gericht. Voor recreatieondernemers geldt het omgekeerde. Zij werken weinig samen met andere landeigenaren binnen het gebied, maar zijn wel extern gericht. Landgoedeigenaren zijn sterk op hun eigen bedrijf gericht en werken weinig samen. Terreinbeheerders en buitenlui zijn meer extern gericht en weten hun rol in de gebiedsgerichte samenwerking te versterken. Deze bijdrage met een externe blik zou het gebiedsgericht samenwerken kunnen versterken. In veel NL kan de interne samenwerking dus sterker om het gebied vervolgens meer naar de samenleving te kunnen profileren.

4.2 Aanbevelingen

1. Versterk de rol van landeigenaren in het behoud van het landschap

Veel agrariërs en landgoedeigenaren bevinden zich in een NL waarvan de kernkwaliteiten landschappelijk gezien aantrekkelijk zijn, maar bedrijfseconomisch nadelig uitwerken. Om deze landeigenaren te behouden, is een compensatie nodig voor de landschapselementen die als kernkwaliteiten van het NL gelden, maar die bedrijfsmatig gezien tot een ongunstige structuur leiden. Voor overheden betekent dit een uitdaging om beleid te formuleren (LNV, 2005) hoe men het behoud van de kernkwaliteiten en agrarische bedrijven beoogt te faciliteren al of niet in combinatie met eisen aan toegankelijkheid ten behoeve van natuur en recreatie. Voor bedrijfsveranderingen, kan een verdere uitwerking van

het 'ja mits' principe zinvol zijn, waarbij landeigenaren hun bedrijven alleen maar mogen uitbreiden als zij de kernkwaliteiten behouden of versterken.

Rijksoverheid: faciliteer andere overheden en landeigenaren met meer voorbeelden hoe landbouw en landgoederen landschappelijk en sociaal-economisch in de NL passen.

Provincie: werk een regionale visie van het 'ja mits' principe voor diverse landeigenaren uit en zorg voor financiële ondersteuning door gebruik van compensatiegelden (zie 2) en bijdragen van bewoners.

Landeigenaren: activeer het 'ja mits' principe door bedrijfsveranderingen samen te laten gaan met landschapontwikkeling.

2. *Geef meer duidelijkheid over economische activiteiten in het NL*

Veel landeigenaren hebben, ongeacht hun functie, behoefte aan meer duidelijkheid over en voorbeelden van welke nieuwe economische activiteiten worden toegelaten. De vraag hierbij is hoe deze nieuwe activiteiten moeten bijdragen aan het behoud of het versterken van de kernkwaliteiten van het NL. Op dit moment zijn er nog weinig voorbeelden van economische activiteiten met integrale aandacht voor landschapontwikkeling die op bedrijven worden toegepast. Voorbeelden voor uitwerking zijn ideeën voor een buurderij (InnovatieNetwerk) en landschapsboerderijen (De Lauwere en Luttk, in voorbereiding).

Wanneer de directe bijdrage (zoals hieronder bij 3 verwoord) niet evident is, valt te denken aan het financieel compenseren (zie 1) van andere landeigenaren die wel kernkwaliteiten onderhouden en versterken, met name agrariërs en landgoedeigenaren. De mogelijkheden om een indirecte bijdrage te genereren, hebben meer kans van slagen naarmate het NL zich ook als zodanig weet te profileren op basis van een gedeelde verantwoordelijkheid voor de kernkwaliteiten.

Provincie en gemeenten: maak de doelen met het buitengebied in het NL en de mogelijkheden voor nieuwe economische activiteiten duidelijk. Geef in de planologische regelingen landeigenaren die aan landschapsbeheer doen meer ruimte om ondersteunende economische activiteiten op te zetten.

Landeigenaren: Versterk meervoudig functiegebruik met natuur- en landschapsbeheer en een nieuwe economische functie.

3. Laat landeigenaren meer bijdragen aan de kernkwaliteiten

Veel landeigenaren zijn trots op hun gebied en willen graag bijdragen aan het verbeteren van hun leefomgeving. Zij bepalen mede de toekomst van het NL. Hun bijdrage aan de kernkwaliteiten door natuur- en landschapsbeheer en cultuurhistorie (inclusief onderhoud van gebouwen) is cruciaal. Om hun bijdrage te faciliteren, zijn al beleidsmaatregelen uitgezet. De vraag is of ze versterkt kunnen worden door meer gebruik te maken van de potenties van landeigenaren. Het beheer van landschapselementen via de bestaande mogelijkheden van Programma Beheer levert volgens boeren geen marktconforme vergoedingen (MNP, 2005).

Rijksoverheid en provincie: Zorg voor afstemming van het Programma Beheer/Groene Diensten op de lokale situatie van het NL.

Provincie: Stimuleer bijdragen van landeigenaren aan cultuurhistorie (voor zover nog niet gedaan) en ontwikkel een NL-keurmerk met goede bedrijfspraktijken op basis van natuur- en landschapsbeheer en cultuurhistorie.

4. Stimuleer de rol van landeigenaren in het ontwikkelen van het NL

In de afgelopen jaren zijn landeigenaren met verschillende functies elkaar gaan vinden om samen te werken. Deze leiden tot meer gecombineerde functies en tot een verbeterde en verbrede infrastructuur. De interne samenwerking kan verder worden versterkt door gebruik te maken van elkaars middelen en mogelijkheden (zie 3). De profilering van de rol van landeigenaren in het NL naar de samenleving is nog beperkt, mede omdat veel dienstverlenende activiteiten nog ontbreken. Vanuit een visie hoe het NL zich wil ontwikkelen, zal moeten worden nagedacht welke activiteiten moeten gebeuren en hoe landeigenaren hierbij worden betrokken. In een aantal NL wordt hier al ervaring mee opgedaan, zoals in het Groene Woud en in Zuidwest-Zeeland.

Provincie en gemeenten: investeer in gebiedsgericht beleid dat de interne samenwerking tussen landeigenaren met een verschillende functie versterkt en stimuleer de rol van landeigenaren als belangenbehartiger van landschapsondernemers in het NL.

Landeigenaren: maak duidelijk wat je te bieden hebt in een regionale samenwerking ter versterking van het NL en stimuleer samenwerking met andere landeigenaren.

Literatuur

Belverdere, *Landschappen met toekomstwaarde. Cultuurhistorische karakteristiek van de nationale landschappen*. Drukkerij Artoos Nederland B.V, Utrecht, 2005.

Bont, Kees de, Cees van Bruchem, Jan Luijt en Martien Voskuilen, *Herijking van het gemeentelijke pachtbeleid voor het Kampereiland e.o.* Rapport 2.05.07, LEI, Den Haag, 2005.

Bosch en Slabbers, Tuin- en landschapsarchitecten b.v., *De Buitenplaatsen van de Manteling: studie naar verleden, heden en bouwstenen voor de toekomst van de buitenplaatsen en landgoederen in de gemeente Domburg*. 1996.

Harfsterkamp, Bernard, *Samen werken aan het waardevolle cultuurlandschap - zeven jaar natuurontwikkeling en natuurherstel in het WCL Achterhoek*. 2001.

Lauwere, C. de en J. Luttik (red.), m.m.v. Jeroen Kruit, Rik Olde Loohuis, Rob Schröder, Nicoline van der Windt, *Ondernemen met landschapskwaliteit (werktitel)*. Alterra Wageningen UR, Wageningen (binnenkort te verschijnen).

LNV, *Kiezen voor Landbouw*. Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, Den Haag, 2005.

MNP, *Natuurbalans 2005*. Milieu- en Natuurplanbureau. Sdu Uitgevers, Bilthoven/Wageningen, 2005.

Overbeek, G. and I.J. Terluin (eds., 2006), *Rural areas under urban pressure; Case studies of rural-urban relationships across Europe. (D21)* LEI Wageningen UR, The Hague.

Pleijte, M., R.P. Kranendonk, F. Langers, Y. Hoogeveen, *WCL's ingekleurd. Monitoring en evaluatie van het beleid voor Waardevolle Cultuurlandschappen*. Alterra Wageningen UR, Wageningen, 2000.

RLG, *Recht op groen. Advies over de groene kwaliteit van de openbare ruimte*. Raad voor het Landelijk Gebied, Amersfoort, 2005.

Vereniging Noardlike Fryske Walden, *Werkprogramma Noardlike Fryske Walden*. Achtkarspelen, 2005.

VROM, *Nota Ruimte, deel 3a: aangepast kabinetsstandpunt naar aanleiding van behandeling in de Tweede Kamer*. Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, Den Haag, Sdu Uitgevers, 2005.

VROMraad, *Advies over de landbouw en het landelijk gebied in ruimtelijk perspectief*. Den Haag, 2004.

Bijlage 1 Vragenlijst voor landeigenaren

I Uw gebied

1. Heeft u uw hele leven in dit gebied doorgebracht? Zo nee, woont u hier korter/langer dan 10 jaar? Maakt de duur van uw verblijf voor u uit hoe u uw gebied ziet?
2. Wat vindt u kenmerkend aan dit gebied (landschap, historische gebeurtenissen, monumenten, tradities)? Zo ja, wat/waarom?
3. Doet u op uw land aan het beheer van deze kenmerken (landschap, historische gebeurtenissen, tradities)? Doet u deze activiteiten op eigen initiatief en/of samen met anderen?
4. Kent u in uw gebied landeigenaren uit andere sectoren (landbouw, recreatie, landschapsbeheer en landgoederen) die aan landschaps- en cultuurbeheer doen?

II Beeld van NL

5. Onlangs is voorgesteld om uw gebied op te nemen in de NL.
  - a. Wat heeft u hiervan vernomen?
  - b. Hoe staat u tegenover het plan om uw gebied als NL te benoemen?
  - c. Wat is uw beeld bij NL?
6. Voldoet uw gebied aan het beeld dat u bij NL heeft? Kloppen de grenzen van het voorgestelde gebied en de bijbehorende gemeenten volgens u? Waarom wel/niet (landschap, historische gebeurtenissen, tradities)?

III Motivatie voor een NL

7. Er zijn verschillende redenen denkbaar om een NL toe te juichen, zoals:
- a. mogelijkheden om de toegankelijkheid van het gebied te verbeteren (meer promotie, meer recreatie, meer accommodatie, meer wegen en routes voor vrije tijd);
  - b. mogelijkheden om financiële ondersteuning te krijgen van de overheid voor landschapsbeheer;
  - c. mogelijkheden om de bouw van huizen en bedrijventerreinen te verhinderen;
  - d. mogelijkheden om de waarde van de schaarse huizen te laten stijgen;
  - e. ....

Welke reden zou u zelf het meest belangrijk vinden?

8. Er zijn verschillende effecten in het gebied denkbaar door een NL te worden, zoals:
- a. zorgt voor meer binding van de bewoners met hun gebied;
  - b. zorgt voor meer onderlinge samenhang tussen bewoners;
  - c. houdt het agrarische landschap in stand;
  - a. maakt ons landschap en de monumenten mooier;
  - b. geeft een investeringsimpuls aan het gebied;
  - c. ....

Welke effect(en) hoopt u? Welke effect(en) verwacht u?

IV Plannen

8. Welke consequenties heeft de aanwijzing van uw gebied als NL voor uw bedrijf (versterkt of verzwakt het uw bedrijf)? Verandert het uw plannen met uw land?
9. Heeft u plannen gemaakt om de komende 2 jaar aan de slag te gaan met projecten ten behoeve van cultuur- en landschapsbeheer in het NL? Zo nee, ga naar vraag 13.
- Zo ja met welk doel?
  - Met wie (eigen sector/andere landeigenaren/andere bewoners)?
  - Voor wie (mensen in het gebied zelf, of eerder erbuiten)?

- Zijn er specifieke doelgroepen?
10. Als het plan nog niet is gestart:
    - a. Wie is er de trekker van?
    - b. Waarom loopt het nog niet?
    - c. Welk resultaat verwacht u?
    - d. Wanneer gaat het plan lopen?
  11. Als het plan wel is gestart:
    - a. Wie is er de trekker van?
    - b. Wat gaat goed, wat niet?
    - c. Welk resultaat verwacht u
    - d. Wanneer?
  12. Welke verdere ideeën met betrekking tot landschap en cultuur zou u voor uw eigen organisatie/groep belangrijk vinden om op te stellen voor dit gebied?
  13. Welke andere gebiedsgerichte plannen met betrekking tot landschap en cultuur hebben gevolgen voor uw land?
    - a. Streekplan en/of plannen met betrekking tot reconstructie/water
    - b. Bestemmingsplan en/of landschapsbeleidsplan door gemeente

Bijlage 2   Overzicht van geïnterviewden

Informanten

- G. Duijf (provincie Noord-Brabant)
- A. Ettema (LNV-DRZ)
- A. Janssen (LNV-DRZ)
- W. Jansen (LNV-DRZ)
- B. de Jong (provincie Friesland)
- H. Korevaar (PRI)
- E. de Nooijer (LNV-DRZ)
- P. Smit (provincie Gelderland)

Landeigenaren

- Dhr. Baarsma (natuurbouwer)
- Dhr. Bakker (terreinbeheerder)
- F. van Beerendonk (akkerbouwer)
- B. van Beijma (terreinbeheerder)
- Dhr. Boomert (recreatieondernemer)
- N. van der Eijden (melkveehouder)
- Dhr. Frerichs (recreatieondernemer)
- Dhr. Gatacre (landgoedeigenaar)
- Dhr. Geschiere (landbouwer)
- H. de Gier (melkveehouder)
- Dhr. Van der Heide (recreatieondernemer)
- E. van Ingen (terreinbeheerder)
- E. Jonkers (recreatieondernemer)
- Dhr. Kievit (terreinbeheerder)
- B. Knol (melkveehouder)
- R. de Koeijer (akkerbouwer)
- L. Korpel (terreinbeheerder)
- B. Nijboer (melkveehouder)
- F. Nijboer (melkveehouder)
- H. Pardijs (plattelandsondernemer)
- Mevr. Ravesteijn (akkerbouwer)
- P. Romkes (gemeente)
- P. Schavemaker (buitenlui)
- N. Spaans (melkveehouder)
- Mevr. Stevens (buitenlui)
- Dhr. Stokman (terreinbeheerder)
- Dhr. Tiggeleven (plattelandsondernemer)
- A. Verhulst (akkerbouwer)

- M. Visscher (terreinbeheerder)
- J. Vrolijk (melkveehouder)
- H. van der Wal (melkveehouder)
- R. van het Westeinde (fruitteler)
- Dhr. Wikkerink (veehouder)
- Mevr. Wolff (buitenlui)
- Dhr. Wytema (landgoedeigenaar)
- Y. Ijzerman (terreinbeheerder)